

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)
Освітній рівень

БАТЬКІВСЬКА СІМ'Я ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО МАЙБУТНЬОГО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

назва теми

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр 241055

номер ІНП

Виконала: студентка II курсу, група ППмз 24-1 Альона ОДУКАЛЕЦЬ

Підпис

Ім'я, прізвище

Керівник: доктор психологічних наук, професор Євген ПОТАПЧУК
науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Ім'я, прізвище

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

Підпис

 Таїсія КОМАР
Ім'я, прізвище

10 12 2025 р.

Хмельницький, 2025

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки
Освітній рівень другий (магістерський)
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

Тайсія КОМАР

підпис
протокол № 5 від 12 грудня 2025 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Ім'я, ПРИЗВИЩЕ здобувача

1. Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Батьківська сім'я як чинник формування психологічної готовності дитини до майбутнього сімейного життя»

Керівник кваліфікаційної роботи: Євген ПОТАПЧУК, доктор психологічних наук, професор кафедри психології та педагогіки.

Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання

Затверджено наказом ректора університету від 25 серпня 2025 р. № 65

2. Строк подання студентом роботи на кафедру 10 грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з науково-дослідної практики, комплекс методів та методик дослідження: анкета «Психологічна готовність особистості до шлюбу» А. Вовк; опитувальник стилю батьківського виховання Дж. Бурі; методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича; тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда; опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (в адаптації М. Мушкевич, Р. Федоренко, Т. Дучимінської, Л. Магдисюк).

4. Зміст кваліфікаційної дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1 Теоретичні основи дослідження впливу батьківської сім'ї на формування психологічної готовності дитини до майбутнього сімейного життя, 1.1 Психологічна готовність до майбутнього сімейного життя як складне особистісне утворення, 1.2 Батьківська сім'я як чинник соціалізації дитини в контексті майбутніх сімейних ролей, 1.3 Психологічні механізми впливу батьківської родини на формування готовності дитини до сімейного життя, висновки до розділу, розділ 2 Емпіричне дослідження впливу батьківської сім'ї на формування психологічної готовності дітей до майбутнього сімейного життя, 2.1 Організація і процедура емпіричного дослідження, 2.2 Діагностика характеристик батьківської сім'ї в уявленнях респондентів, 2.3 Оцінка рівня

психологічної готовності старших підлітків до майбутнього сімейного життя, 2.4 Аналіз взаємозв'язку між особливостями батьківської сім'ї та рівнем сформованості готовності до сімейного життя, 2.5 Практичні рекомендації для батьків щодо створення сприятливого сімейного середовища для формування дитини як майбутнього сім'янина.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)

7 таблиць, 4 рисунки.

1. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

2. Дата видачі завдання 19 грудня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) дипломної роботи магістра	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 01 січня 2025 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 03 березня 2025 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи.	До 01 вересня 2025 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 10 вересня 2025 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 жовтня 2025 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01 листопада 2025 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної роботи.	До 01 грудня 2025 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	17 жовтня 2025 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	24 грудня 2025 р.	виконано

Здобувач

Керівник роботи

Альона ОДУКАЛЕЦЬ

Свген ПОТАПЧУК

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Батьківська сім'я як чинник формування психологічної готовності дитини до майбутнього сімейного життя»

Здобувач Альона ОДУКАЛЕЦЬ

Керівник: Євген ПОТАПЧУК

Кваліфікаційна дипломна робота включає 95 сторінок, 7 таблиць, 4 рисунки, перелік джерел посилання складає 74 найменування, 3 додатки.

Ключові слова: готовність до шлюбу, емоційна підтримка, рольові очікування, сімейні цінності, старші підлітки, функціональні сім'я, шлюб.

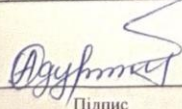
Об'єкт дослідження – психологічна готовність дитини до майбутнього сімейного життя.

Предмет дослідження – вплив особливостей батьківської сім'ї на формування психологічної готовності дитини до створення власної сім'ї.

За результатами дослідження виявлено, що батьківська сім'я виступає значущим чинником формування психологічної готовності старшокласників до майбутнього сімейного життя. Зокрема, встановлено, що позитивний мікроклімат у родині, емоційна підтримка, конструктивна взаємодія між батьками, наявність партнерської моделі стосунків і стабільне емоційне середовище сприяють формуванню в дітей адекватних уявлень про сімейні ролі, підвищують рівень мотивації до створення власної родини, формують відповідальне ставлення до сімейних обов'язків та здатність до емпатійної взаємодії.

Одержані результати можуть бути використані в практичній діяльності психологів, соціальних педагогів, класних керівників і фахівців освітньої сфери для розробки й впровадження психопросвітницьких практичних рекомендацій, спрямованих на формування психологічної готовності старшокласників до подружнього життя. Результати дослідження також можуть бути корисними для батьків, як джерело рефлексії щодо власного стилю виховання та у процесі підготовки молоді до сімейного життя шляхом проведення тренінгів, консультацій, тематичних занять і профілактичних заходів у закладах загальної середньої освіти.

Дипломник

Підпис

Альона Одукалець
Ім'я, прізвище

Дата подання кваліфікаційної дипломної роботи до захисту   грудня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО МАЙБУТНЬОГО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ.....	12
1.1 Психологічна готовність до майбутнього сімейного життя як складне особистісне утворення.....	12
1.2 Батьківська сім'я як чинник соціалізації дитини та формування її як майбутнього сім'янина	25
1.3 Психологічні механізми впливу батьківської родини на формування готовності дитини до сімейного життя.....	30
Висновки до розділу.....	36
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО МАЙБУТНЬОГО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ.....	38
2.1 Організація і процедура емпіричного дослідження.....	38
2.2 Діагностика характеристик батьківської сім'ї в уявленнях респондентів.....	46
2.3 Оцінка рівня психологічної готовності старших підлітків до майбутнього сімейного життя.....	53
2.4 Аналіз взаємозв'язку між особливостями батьківської сім'ї та рівнем сформованості готовності до сімейного життя.....	61
2.5 Практичні рекомендації для батьків щодо створення сприятливого сімейного середовища для формування дитини як майбутнього сім'янина.....	66
Висновки до розділу.....	73
ВИСНОВКИ	75
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	78
ДОДАТКИ.....	85
Додаток А Авторська анкета А. Вовк «Психологічна готовність особистості до шлюбу».....	85
Додаток Б Опитувальник стилю батьківського виховання Дж. Бурі.....	87
Додаток В Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя.....	90

ВСТУП

Актуальність теми. Сім'я завжди була і залишається базовим осередком соціалізації дитини, фундаментом для становлення її особистості, емоційної стабільності та ціннісних орієнтацій. Особливе значення має саме батьківська сім'я як первинне мікросередовище, в якому формуються уявлення про міжособистісні стосунки, рольові функції чоловіка й жінки, батька й матері, подружні моделі, що згодом впливають на психологічну готовність дитини до створення власного сімейного життя [7].

В межах вивчення проблеми впливу батьківської сім'ї на формування психологічної готовності дитини до майбутнього сімейного життя варто звернутися до ґрунтовних напрацювань як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У психологічній науці спостерігається підвищений інтерес до вивчення чинників, які впливають на успішність формування у молодого покоління готовності до створення й підтримки гармонійних сімейних відносин. У роботах сучасних українських науковців, зокрема, Є. Потапчука, О. Климчук, О. Іванової, С. Ковальчук, ґрунтовно досліджується вплив сімейного виховання, стилю батьківської взаємодії, емоційного клімату в родині на становлення базових уявлень дитини про шлюб і сім'ю. Є. Потапчук у співавторстві з Д. Карповою наголошує на важливості емоційного залучення батьків у життя дитини як одного з головних чинників формування у неї здатності до емпатії, відповідальності й партнерської взаємодії в майбутньому сімейному житті [49, с. 67]. Автори зазначають, що саме функціональна, згуртована родина з високим рівнем підтримки та відкритості створює підґрунтя для формування у дитини позитивного образу подружніх стосунків і сім'ї загалом.

Варто зауважити, що серед українських дослідників важливий внесок зробили також О. Безпалько, яка розглядала родину як головний інститут соціалізації особистості, Н. Курако, котра вивчала становлення сімейних цінностей у підлітковому віці, Т. Семигіна та О. Литвинова, які аналізували

чинники соціально-психологічної підготовки молоді до шлюбу. Уваги заслуговують дослідження Г. Балл, який підкреслював роль батьківських моделей поведінки в майбутньому сімейному функціонуванні молоді, а також І. Беха, який акцентував на морально-ціннісному вихованні в родині.

Серед зарубіжних вчених слід виокремити роботи Дж. Боулбі, який створив теорію прихильності, пояснюючи, як ранній досвід із батьками формує емоційну готовність до близьких стосунків у дорослому житті [71]. Е. Еріксон підкреслював важливість психосоціальних стадій розвитку та впливу родини на формування ідентичності. У дослідженнях Д. Баумрінд розглянуто стилі батьківського виховання та їхній вплив на формування автономії й відповідальності, необхідних для побудови власної сім'ї. Також значущими є праці У. Бронфенбреннера, в яких висвітлено контекстуальний підхід до розвитку дитини, зокрема роль сім'ї як мікросистеми. У працях Дж. Кована та К. Кован вивчався трансгенераційний вплив моделей батьківства на особистісний і сімейний розвиток дітей. У роботах Дж. Готтмана висвітлюється зв'язок між емоційною грамотністю батьків і формуванням емоційної компетентності у дітей, що, водночас, є базовим компонентом шлюбної зрілості. Усі ці наукові підходи підтверджують, що саме досвід взаємодії в батьківській сім'ї є базовим ресурсом для формування психологічної готовності дитини до власного сімейного життя, впливаючи на її уявлення про ролі, емоційний контакт, відповідальність і сімейні цінності [73, с. 78].

Саме тому, актуальність нашого дослідження зумовлена потребою сучасного суспільства у формуванні покоління молоді, яке здатне не лише створювати, а й підтримувати здорові, стабільні й відповідальні сімейні стосунки. З урахуванням кризи традиційних сімейних цінностей, зростання кількості розлучень, дефіциту позитивних прикладів у родинному середовищі, виникає необхідність вивчення тих чинників, які ще в дитинстві закладають основу для майбутньої сімейної компетентності. Розуміння ролі батьківської сім'ї у цьому процесі дає змогу не лише пояснити психологічні механізми

формування готовності до подружнього життя, а й розробити ефективні психолого-педагогічні стратегії підтримки дітей і підлітків.

Об'єкт дослідження – формування особистості майбутнього сім'янина.

Предмет дослідження – вплив батьківської сім'ї на формування психологічної готовності дитини до майбутнього сімейного життя.

Мета роботи: дослідити вплив батьківської сім'ї на формування психологічної готовності дитини до майбутнього сімейного життя та розробити практичні рекомендації для батьків щодо створення сприятливого сімейного середовища, яке забезпечує формування майбутнього сім'янина.

Завдання дослідження:

1. За результатами аналізу наукової літератури уточнити сутність та зміст поняття «формування психологічної готовності дітей до майбутнього сімейного життя» та ролі батьківської сім'ї в цьому процесі.

2. Охарактеризувати особливості сімейного виховання (в функціональних та дисфункціональних батьківських сім'ях) та його вплив на формування психологічної готовності дітей до майбутнього сімейного життя.

3. Емпірично виявити стилі батьківської поведінки та їхній зв'язок із рівнем сформованості у дітей психологічної готовності до майбутнього сімейного життя.

4. Розробити практичні рекомендації для батьків щодо створення сприятливого сімейного середовища для формування дитини як майбутнього сім'янина.

Гіпотеза дослідження. Ми припускаємо, що батьківська сім'я може здійснювати певний вплив на формування психологічної готовності дітей до майбутнього сімейного життя. Гармонійна (функціональна) модель батьківської сім'ї створює сприятливе сімейне середовище для забезпечення формування майбутнього сім'янина, тоді як дисфункціональна сім'я негативно впливає на формування психологічної готовності дітей до майбутнього сімейного життя.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано комплекс теоретичних, емпіричних та математико-статистичних методів, що забезпечили цілісність і наукову обґрунтованість результатів.

1. Теоретичні методи:

– аналіз наукової літератури з проблем дослідження сім'ї, сімейного виховання, психологічної готовності до шлюбу, міжособистісної взаємодії в родині;

– узагальнення, систематизація та класифікація теоретичних положень для визначення основних понять і формулювання концептуального підґрунтя дослідження.

2. Емпіричні методи:

психодіагностичні методики для оцінки впливу сімейного виховання на формування компонентів психологічної готовності до шлюбу: опитувальник стилю батьківського виховання Дж. Бурі; методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича; тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда; опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (в адаптації М. Мушкевич, Р. Федоренко, Т. Дучимінської, Л. Магдисюк), анкета «Психологічна готовність особистості до шлюбу» А. Вовк.

3. Методи математичної статистики:

– кількісний аналіз отриманих результатів з використанням методів математичної статистики (розрахунок середніх значень, дисперсій, коефіцієнтів кореляції) для перевірки достовірності гіпотези та статистичної значущості виявлених залежностей (здійснювався за допомогою комп'ютерної програми SPSS Statistics 26.0.1.0) [62].

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані емпіричні результати дають змогу глибше зрозуміти психологічні чинники, які визначають рівень готовності старшокласників до майбутнього сімейного життя, зокрема з огляду на досвід функціонування їхньої батьківської родини. Встановлено, що саме особливості взаємин у сім'ї, стиль батьківського виховання, емоційний

клімат, рівень підтримки та згуртованості в родині значною мірою впливають на формування уявлень підлітків про шлюб, сімейні ролі та партнерську взаємодію.

З практичного погляду це дослідження дає підґрунтя для вдосконалення психологічного супроводу учнів старших класів, спрямованого на формування усвідомленої, емоційно зрілої та відповідальної установки щодо створення майбутньої власної сім'ї. Розроблені на основі дослідження діагностичні критерії та психопрофілактичні рекомендації можуть бути інтегровані в систему виховної та психопросвітницької роботи в освітніх закладах. Це сприятиме не лише формуванню готовності до побудови гармонійних партнерських стосунків, а й зниженню рівня шлюбно-сімейної дезадаптації в майбутньому.

Водночас, результати дослідження можуть бути використані фахівцями психологічної служби для розроблення корекційно-розвивальних програм, що враховують індивідуальні особливості старших підлітків, їхній родинний досвід та рівень сформованості ціннісно-світоглядних уявлень про сімейне життя. Це особливо важливо в умовах соціальних трансформацій, зростання кількості неповних або конфліктних сімей, зміни гендерних ролей і переосмислення традиційних уявлень про шлюб.

Таким чином, практичне значення дослідження полягає не лише в удосконаленні психологічного супроводу дітей та молоді, а й у формуванні умов для особистісного розвитку майбутніх шлюбів, що ґрунтуються на психологічній компетентності, рефлексивності та здатності до емоційно-безпечної взаємодії в межах сім'ї.

Експериментальна база дослідження. Вибірку дослідження становили учні старшого підліткового віку, оскільки саме цей віковий період є сенситивним у формуванні уявлень про майбутнє сімейне життя, особистісних орієнтирів, моральних цінностей та соціальних ролей. Підлітковий вік характеризується активним процесом самовизначення, включаючи осмислення моделей взаємин, подружніх ролей та відповідальності. Тому дослідження саме цієї вікової категорії дозволяє отримати цінну інформацію про готовність старших підлітків до створення власної сім'ї в майбутньому.

У дослідженні взяли участь 54 учні 10-11 класів (хлопці та дівчата) комунального закладу загальної середньої освіти «Лицею № 2 Хмельницької міської ради». Вибір цього навчального закладу зумовлений його відкритістю до науково-практичної співпраці, доступністю досліджуваної вибірки, а також можливістю забезпечення достатнього рівня достовірності результатів за рахунок включення різностатевої аудиторії з різним рівнем академічної та соціальної зрілості.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати та висновки проведеного емпіричного дослідження пройшли апробацію в рамках наукових заходів різного рівня. Зокрема, результати були оприлюднені та обговорені на XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців», яка відбулася у квітні 2025 року в місті Хмельницькому.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку джерел посилання, який містить 74 найменування, 3 додатків. Основний зміст роботи викладений на 79 сторінках, містить 7 таблиць та 4 рисунки. Загальний обсяг роботи – 91 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО МАЙБУТНЬОГО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

1.1 Психологічна готовність до майбутнього сімейного життя як складне особистісне утворення

Поняття психологічної готовності до сімейного життя набуло значного поширення у науковому дискурсі на перетині психології розвитку, сімейної психології та педагогіки. Його багатовимірна структура, комплексний характер і динамічність зумовлюють інтерес науковців до осмислення чинників, що формують готовність особистості до ефективного подружнього функціонування та побудови гармонійних стосунків [58].

Термін «психологічна готовність» розглядався у працях класиків психології, зокрема, М. Дяченка і Л. Кандибовича, як інтегративне утворення, що поєднує в собі мотиваційні, когнітивні, емоційні та вольові компоненти, необхідні для виконання певного виду діяльності. У контексті сімейного життя психологічна готовність трактується як цілісне інтегративне особистісне утворення, що охоплює систему внутрішньо узгоджених мотивацій, знань, емоційних ставлень, цінностей і навичок, які забезпечують здатність особистості усвідомлено, відповідально й емоційно зріло вступати у шлюбні стосунки, виконувати сімейні ролі та будувати й підтримувати гармонійні подружні відносини [11, с. 532].

Серед українських науковців варто виокремити Є. Потапчука, котрий є одним із провідних вітчизняних дослідників, який системно розглядає феномен психологічної готовності особистості до шлюбно-сімейних стосунків. У своїх працях (зокрема, «Психологія сімейного життя», «Психологічна готовність молоді до шлюбу») він визначає готовність до сімейного життя як цілісне

динамічне особистісне утворення, що формується під впливом ціннісно-мотиваційної сфери, досвіду батьківської сім'ї, рівня соціальної зрілості, емоційного самоконтролю та гендерної ідентичності [50, с. 67]. Є. Потапчук виділяє наступні компоненти психологічної готовності до сімейного життя:

мотиваційний – передбачає наявність стійкого прагнення до створення сім'ї, що базується на усвідомлених ціннісних орієнтаціях, а не на зовнішньому тиску чи уявленнях про «норму»;

когнітивний – містить знання про функції, структуру, життєвий цикл сім'ї, способи вирішення сімейних конфліктів, психологічні особливості подружньої взаємодії;

емоційно-вольовий – включає здатність до саморегуляції, емоційної стабільності, емпатійної чутливості, що є передумовами для гармонійних стосунків у парі;

практично-поведінковий – розглядає сформованість комунікативної компетентності, вміння вести діалог, домовлятися, вирішувати проблеми конструктивно [63].

Автор підкреслює, що головним чинником є вплив батьківської сім'ї, зокрема, емоційний клімат в родині, стиль виховання, рівень підтримки та модель подружньої взаємодії, які дитина засвоює як особистісну норму. Він також наголошує на необхідності психологічної підготовки молоді до шлюбу в освітньому середовищі, зокрема через тренінги, просвітницькі програми та консультації [47].

М. Савчин досліджував психологічну готовність до подружнього життя у контексті вікової психології та гендерної соціалізації [12]. У її працях (зокрема, «Психологічні засади формування готовності до шлюбу у юнацькому віці») акцент зроблено на внутрішній структурі цієї готовності як прояві цілісного особистісного розвитку. Дослідниця розглядає психологічну готовність як результат інтеріоризації моральних норм, емоційної культури та індивідуального досвіду міжособистісних стосунків [13, с. 55].

Основними акцентами у дослідженнях М. Савчина є наступне:

формування готовності до шлюбу тісно пов'язане з рівнем самосвідомості, здатністю до емоційної відкритості, відповідальності за власні дії та вчинки у стосунках;

авторка виокремлює ціннісно-смісловий компонент, що виявляється у розумінні сенсу подружнього життя, ставленні до обов'язків, вмінні приймати компроміси;

значну увагу приділено впливу гендерних ролей, стереотипів та моделей поведінки, що нав'язуються соціальним середовищем і мають прямий вплив на тип побудови сімейних відносин.

М. Савчин зазначав, що психологічна підготовка до шлюбу повинна бути диференційованою за статтю, віком, сімейним досвідом і має включати рефлексію над власними очікуваннями та уявленнями про шлюб. Значущою є також мотивація молоді до саморозвитку, як запорука стабільних і повноцінних сімейних стосунків у майбутньому.

В. Москаленко, відома українська науковиця, авторка праці «Психологія сім'ї», запропонувала системний аналіз сімейної взаємодії та місця готовності до шлюбу у життєвому просторі особистості. Вона розглядає готовність до сімейного життя не як окрему характеристику, а як результат успішної соціалізації особистості, що охоплює емоційно-вольову сферу, культуру спілкування, моральну позицію і здатність до соціального партнерства [2, с. 87].

До основних положень концепції В. Москаленко відноситься:

готовність до сімейного життя є соціально зумовленим процесом, що формується внаслідок міжособистісної взаємодії в сім'ї, школі, серед друзів і в медіа;

вона виокремлює рівні готовності: формальний (декларативний), емоційно-мотиваційний (афективний), поведінковий (реалізаційний);

важливим є розуміння ролей і функцій сім'ї, їхнього перерозподілу в умовах зміненої соціальної реальності (гендерна рівність, подвійна зайнятість, емоційна дистанція в сім'ях).

В. Москаленко наголошує на виховному потенціалі батьківської сім'ї, яка виступає базисом для формування сценаріїв майбутнього сімейного життя. Особливо підкреслюється, що відсутність позитивного досвіду в батьківській родині може стати джерелом тривожності, амбівалентності, уникнення близькості або нерефлексованого повторення деструктивних моделей.

Відома українська науковиця О. Бондаренко здійснює міждисциплінарне дослідження проблеми формування психологічної готовності до сімейного життя у молоді, інтегруючи підходи психології, педагогіки та соціології. У своїх працях (зокрема, «Психолого-педагогічні засади підготовки старшокласників до сімейного життя», «Формування готовності до шлюбу в освітньому процесі») авторка обґрунтовує необхідність системної, цілеспрямованої, науково окресленої підготовки учнівської молоді до подружнього життя як важливого чинника життєвої успішності особистості [1].

О. Бондаренко розглядає психологічну готовність до сімейного життя як багатовимірне особистісне новоутворення, що включає не лише емоційно-вольову і мотиваційну сфери, а й ціннісно-світоглядну позицію, соціальні установки та практичні вміння, які забезпечують здатність до усвідомленого вибору партнера, побудови конструктивних подружніх взаємин, розв'язання конфліктів і виконання сімейних ролей.

У контексті психолого-педагогічної підготовки, авторка:

наголошує на важливості розвитку емпатії, комунікативної культури, саморефлексії та моральної відповідальності;

пропонує структурувати підготовку до сімейного життя через освітні модулі, інтерактивні тренінгові заняття, психопросвітницькі програми [31];

акцентує на ролі впливу батьківської сім'ї як моделі, що формує уявлення молоді про шлюбні функції, розподіл ролей, емоційні реакції у конфліктних ситуаціях.

Структура готовності за О. Бондаренко включає:

1) мотиваційно-ціннісний компонент – установка на партнерство, бажання створити гармонійну родину, орієнтація на взаємну підтримку та відповідальність;

2) когнітивний компонент – знання про подружні права й обов'язки, функції сім'ї, особливості вікової психології партнерів;

3) емоційно-рефлексивний компонент – здатність до емоційного самоконтролю, розуміння почуттів іншого, розвиток емоційної культури;

4) поведінковий компонент – сформовані вміння комунікації, розв'язання міжособистісних проблем, прийняття рішень у межах сімейної взаємодії.

Авторка також підкреслює, що традиційна шкільна освіта не враховує у повному обсязі потреб молоді у підготовці до особистого та сімейного життя, через що вона виступає за інтеграцію елементів сімейної психології у навчальні програми (зокрема, у формі факультативів, виховних годин, інтерактивних тренінгів) [65]. О. Бондаренко наголошує, що важливим є поєднання теоретичного навчання із практичними формами, де підлітки можуть моделювати подружні ситуації, навчатися емоційно безпечній взаємодії, формувати гнучке бачення сімейного партнерства [4, с. 65].

Дослідження О. Бондаренко мають вагомe значення для обґрунтування необхідності цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу на старшокласників у процесі формування психологічної готовності до майбутнього сімейного життя. Авторка доводить, що лише за умови опори на позитивний досвід батьківської сім'ї у поєднанні з освітньою та психопрофілактичною роботою, можливе формування усвідомленої, емоційно зрілої установки на подружнє партнерство [67].

Водночас, окреслюючи сучасні підходи до дослідження психологічної готовності дітей та молоді до сімейного життя, доцільно звернутися до праць Д. Карпової, яка репрезентує новітній науковий погляд на цю проблему крізь призму особистісної зрілості та родинного впливу [32]. Наукова діяльність дослідниці зосереджена на проблематиці соціально-психологічних чинників

формування готовності молоді до сімейного життя, зокрема у старшому підлітковому та юнацькому віці. Її публікації висвітлюють роль виховання, міжособистісного досвіду, ціннісної ідентичності, а також формальних і неформальних освітніх впливів у підготовці підлітків до відповідального подружнього партнерства.

У своїх дослідженнях Д. Карпова розглядає психологічну готовність до сімейного життя як системну якість особистості, що формується впродовж процесу соціалізації, особливо в межах батьківської родини, через моделювання подружніх ролей, засвоєння норм і способів вирішення конфліктів.

Основними положеннями підходу Д. Карпової є:

сім'я як соціальна школа, адже саме в родині дитина вперше набуває досвіду міжособистісних відносин, який згодом стає основою її власного бачення шлюбу;

індивідуалізоване формування готовності. Д. Карпова наголошує, що готовність до шлюбу формується нерівномірно, залежно від стилю виховання, сімейної згуртованості, емоційної підтримки.

Дослідниця також розробила діагностичну модель оцінки рівня шлюбної зрілості підлітків, яка включає показники емоційної, комунікативної та мотиваційної зрілості. Д. Карпова підкреслює важливість включення теми готовності до сімейного життя в освітній контекст через профілактичні програми, інтерактивні форми роботи та залучення шкільних психологів до реалізації програм розвитку емоційної компетентності учнів [33, с. 127].

Молода вітчизняна дослідниця А. Вовк працює у руслі психології родинного виховання та підготовки підлітків до виконання сімейних ролей. Основний фокус її наукового інтересу – взаємозв'язок між досвідом батьківської сім'ї та особистісною зрілістю підлітків, зокрема, їхньою готовністю до створення власної сім'ї в майбутньому [14, с. 76].

А. Вовк досліджує такі аспекти: вплив конфліктності в батьківському середовищі на рівень психологічної тривожності у старших підлітків та їхній образ подружніх стосунків; роль емоційної підтримки, залучення батьків,

стабільності сімейних відносин у формуванні позитивного ставлення до шлюбних зобов'язань; механізми трансляції сімейних цінностей через щоденну взаємодію в родині.

Дослідниця розробила психодіагностичну програму оцінки рівня психологічної готовності старшокласників до сімейного життя, в основі якої лежить емпіричне вивчення таких компонентів: мотиваційної зрілості, здатності до конструктивного партнерства, сформованості уявлень про функції сучасної сім'ї, емоційного ставлення до подружнього партнерства. У своїх публікаціях А. Вовк також наголошує на необхідності інтеграції тренінгових форм роботи з учнями для розвитку емпатії, рефлексії та відповідальності як базових елементів шлюбної готовності [15].

Варто зазначити, що Д. Карпова, А. Вовк репрезентують актуальну хвилю досліджень у галузі шлюбної психології молоді, зосереджену на аналізі взаємозв'язку між впливом родинного середовища, розвитком емоційної компетентності, сформованістю особистісних установок на шлюб. Їхні підходи доповнюють класичні моделі Є. Потапчука, М. Савчина, О. Бондаренко тим, що більш гнучко враховують індивідуальні особистісні особливості учнів, освітній вплив закладів освіти, а також соціокультурні зміни у сучасному мисленні молоді щодо сімейного подружнього життя [8, с. 45].

У міжнародному науковому дискурсі проблема психологічної готовності до сімейного життя розглядається через призму міждисциплінарного підходу, що охоплює психологію розвитку, сімейну психологію, соціологію родини та освітню практику. У працях провідних сучасних зарубіжних дослідників ця готовність трактується як комплексна характеристика особистості, що формується на основі взаємодії емоційного, когнітивного, мотиваційного та поведінкового компонентів у процесі розвитку та соціалізації дитини.

Е. Дюволл, одна з найвпливовіших представниць американської сімейної психології у межах своєї теорії сімейного життєвого циклу окреслила етап «підготовки до шлюбу» як критично важливий у становленні сімейної ідентичності. Авторка наголошує, що ефективна адаптація до подружнього

життя потребує розвиненої психологічної зрілості, емоційної стабільності, здатності до саморефлексії та емпатії [10, с. 84].

Науковиця вказує, що підготовка до шлюбу повинна розпочинатися ще в підлітковому віці, батьківська сім'я є головним джерелом моделей майбутньої поведінки у шлюбі, а відсутність психологічної готовності призводить до підвищеного ризику сімейних конфліктів і розлучень.

Г. Маркман, один із провідних фахівців у галузі подружньої стабільності та превентивної підготовки молоді до шлюбу, автор програми PREP (*Prevention and Relationship Enhancement Program*), у своїх емпіричних дослідженнях стверджує, що розвиток навичок комунікації, керування конфліктами та емоційної саморегуляції є головним елементом психологічної готовності до створення сім'ї. Його дослідження демонструють, що готовність до шлюбу не виникає автоматично з віком, а вимагає тренування і розвитку, а навчання в галузі міжособистісних стосунків значно знижує ризик деструктивних моделей поведінки у шлюбі [70, с. 88].

Дж. Арнетт розробив концепцію *emerging adulthood* (перехідної дорослості) – періоду між 18 і 25 роками, який є критичним для формування готовності до тривалих зобов'язань, зокрема сімейних. Він наголошує на тому, що в сучасному суспільстві молодь дедалі пізніше вступає у шлюб через нестабільну ідентичність, невизначеність життєвих цілей та недостатню психологічну готовність. Праці Дж. Арнетта демонструють необхідність поступового формування сімейних орієнтацій, підкреслюють важливість емоційної автономії, сформованої самостійності та здатності до прийняття рішень [21, с. 183].

Американський психолог В. Фурман досліджує романтичні стосунки в підлітковому віці як предиктори готовності до майбутнього шлюбу. У його праці розкривається зв'язок між якістю романтичних відносин у юності та здатністю формувати стійкі партнерські зв'язки у дорослому житті [22]. В. Фурман вказує, що позитивний досвід підліткових стосунків сприяє формуванню адаптивних

стратегій у шлюбі, а ранній негативний досвід (залежність, ревності, емоційна незрілість) знижує рівень майбутньої подружньої готовності.

Дослідники Е. Десі, Р. Раян доводять, що задоволення базових психологічних потреб, автономії, компетентності та пов'язаності, є основою для формування зрілих міжособистісних стосунків, включно з подружніми. Їхні ідеї використовуються в освітніх програмах підготовки молоді до сімейного життя в США, Канаді, Швеції, де формуються внутрішня мотивація до побудови партнерських відносин, відповідальність, здатність до співпереживання та підтримки партнера [74, с. 90].

С. Стенлі, співрозробник концепції «*commitment theory*» (теорії подружньої прихильності), тлумачить психологічну готовність до шлюбу як внутрішнє зобов'язання, що поєднує емоційну відданість, особистісну відповідальність та здатність діяти з урахуванням довгострокових цілей. Він вважає, що молодь має проходити етап підготовки до подружньої відповідальності, оскільки низький рівень прихильності часто корелює з невідповідністю до шлюбу та незрілими мотиваціями [23].

Таким чином, сучасний науковий підхід до вивчення психологічної готовності до сімейного життя передбачає її розгляд як складної інтегративної якості особистості, яка формується під впливом батьківської моделі, соціокультурного оточення, особистісної зрілості та морально-етичної позиції [64, с. 175]. Систематизація вітчизняних і зарубіжних підходів дозволяє окреслити головні напрями подальшої наукової розробки цієї проблематики в контексті психопрофілактики, сімейної просвіти та психологічної підтримки підлітків (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Порівняльна таблиця підходів до визначення психологічної готовності до сімейного життя

Науковець/ країна	Визначення психологічної готовності	Основні компоненти	Основні акценти
Є. Потапчук / Україна	Комплексна особистісна структура, що включає мотивацію, знання, емоції та поведінкові вміння, які забезпечують готовність до шлюбу	Мотиваційний, когнітивний, емоційний, поведінковий	Роль батьківської сім'ї, моральна відповідальність, практичні навички спілкування
М. Савчин / Україна	Складова особистісної зрілості, що ґрунтується на цінностях, соціальній адаптації та емоційній стабільності	Ціннісно-мотиваційний, емоційний, рефлексивний	Соціокультурна зумовленість, роль моральної зрілості, самосвідомість
О. Бондаренко / Україна	Інтегральна особистісна якість, яка формується через виховання, освіту, міжособистісну взаємодію	Мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-рефлексивний, поведінковий	Педагогічна підготовка, освітні програми, шкільне середовище
Д. Карпова / Україна	Системна особистісна готовність до партнерства, що формується внаслідок соціального досвіду та емоційного виховання	Емоційна зрілість, комунікативність, мотивація, цінності	Роль родинного досвіду, індивідуалізація підготовки
А. Вовк / Україна	Готовність як результат позитивного досвіду родинного функціонування та сформованих уявлень про сім'ю	Емоційна підтримка, уявлення про ролі, адаптивність, ідентичність	Вплив конфліктності в родині, особистісна зрілість, тренінгова підготовка
Е. Дюволл / США	Психологічна зрілість, здатність до усвідомленого партнерства, сформована на основі досвіду родини	Ідентичність, емоційна стабільність, мотивація до стосунків	Теорія сімейного життєвого циклу, сім'я як школа поведінки
Г. Маркман / США	Функціональна готовність до взаємодії у шлюбі через опанування навичок комунікації та конфлікт-менеджменту	Емоційна регуляція, навички спілкування, готовність до партнерства	Превентивні програми (PREP), розвиток комунікативної культури
Дж. Арнетт / США	Стан особистості, що формується в період <i>emerging adulthood</i> як етап готовності до зобов'язань	Автономія, самосвідомість, відповідальність	Теорія <i>emerging adulthood</i> , соціальне відтермінування шлюбу
В. Фурман / США	Продукт якісного міжособистісного досвіду, що передуює вступу у шлюб	Емоційний досвід, комунікативні схеми, романтична поведінка	Роль підліткових стосунків як основи майбутньої подружньої взаємодії
Е. Десі, Р. Раян / США, Канада	Результат задоволення базових психологічних потреб особистості в автономії, пов'язаності та компетентності	Самодетермінація, емоційна компетентність, мотивація	Теорія самодетермінації, розвиток внутрішньої мотивації до побудови стосунків
С. Стенлі / США	Внутрішнє зобов'язання, яке базується на готовності приймати відповідальність за тривалі стосунки	Прихильність, емоційна відданість, відповідальність	Теорія подружньої прихильності, формування стабільного бачення партнерства

Структура психологічної готовності до сімейного життя не є однорідною. Різні науковці акцентують увагу на її окремих складниках, залежно від теоретичних орієнтирів, культурного контексту та вікової цільової групи

досліджень. Представимо узагальнені компоненти психологічної готовності до подружнього життя.

1. Мотиваційно-ціннісний компонент відображає сформованість усвідомленої потреби у створенні сім'ї, наявність ціннісних орієнтацій щодо подружніх взаємин, батьківства/материнства, сімейної відповідальності. Є. Потапчук визначає мотиваційно-ціннісний компонент як домінуючий у структурі готовності, оскільки саме внутрішнє бажання й потреба створити гармонійні сімейні стосунки формує основу для реальної взаємодії. М. Савчин вказував, що саме ціннісна ідентичність особистості, яка сформована на основі прикладу батьківської родини, відіграє головну роль у здатності до подружнього партнерства. Д. Карпова підкреслює важливість мотивації до емоційної близькості, а не лише соціального статусу чи конформного бажання мати родину [33].

2. Когнітивно-рефлексивний компонент. Цей складник охоплює знання, уявлення, переконання щодо ролей у сім'ї, особливостей подружньої взаємодії, розуміння функцій сім'ї, психології статевих стосунків, а також здатність до саморефлексії й усвідомлення себе як партнера. О. Бондаренко у своїх працях акцентує увагу на когнітивному компоненті готовності, особливо у сфері розуміння нормативно-правових і психологічних аспектів шлюбу. А. Вовк додає до цього компоненту рефлексивну самосвідомість, як здатність особистості прогнозувати власну поведінку у сімейному конфлікті чи у разі кризи. В. Фурман у зарубіжній психології стверджує, що когнітивна частина готовності формується ще в підлітковому віці на основі пережитих романтичних відносин і моделей, які простежувалися у батьків [24, с. 56].

3. Емоційно-вольовий компонент включає здатність до емоційного самоконтролю, емпатії, прийняття почуттів партнера, а також готовність до емоційного зв'язку, подолання труднощів у взаєминах. Г. Маркман підкреслює роль емоційної регуляції як основної складової сімейної стабільності, особливо у період адаптації. Є. Потапчук вважає цей компонент фундаментом для формування психологічної безпеки у подружжі [51]. С. Стенлі у своїй теорії

«подружньої прихильності» акцентує увагу на емоційній вірності та здатності до емоційної відданості як важливому показнику психологічної готовності.

4. Комунікативно-поведінковий компонент характеризує готовність до ефективної взаємодії, опанування навичок конструктивного спілкування, конфлікт-менеджменту, компромісного розв'язання суперечностей, а також до спільного планування життя. О. Бондаренко та Д. Карпова акцентують увагу на формуванні моделей комунікації в сім'ї як механізмах, що передаються між поколіннями. Г. Маркман у межах програми PREP доводить, що набуті вміння вирішувати конфлікти корелюють із тривалістю шлюбного союзу. Е. Десі та Р. Раян у межах теорії самодетермінації додають, що зовнішня поведінкова взаємодія базується на внутрішній мотивації до прив'язаності та взаємної підтримки [72, с. 133].

Оцінювання сформованості психологічної готовності до майбутнього сімейного життя передбачає виявлення низки критеріїв, які відображають глибину особистісного розвитку в контексті подружньо-сімейних ролей. Першочерговим серед них виступає наявність позитивної мотивації до створення сім'ї як усвідомленого життєвого вибору, а не нав'язаного соціальним середовищем або обставинами. Така мотивація характеризується стійким прагненням до побудови партнерських стосунків, що будуються на взаємній прихильності, любові та емоційному резонансі, а також на бажанні реалізувати себе в сімейній ролі [55].

Одним із провідних показників високої готовності є домінування гуманістичних цінностей у сфері подружніх стосунків. Йдеться про орієнтацію особистості на рівноправність, повагу до партнера, здатність приймати відмінності іншого, емпатія, толерантність та готовність до компромісів. Такий ціннісний фундамент забезпечує конструктивну модель подружньої взаємодії, що спрямована на підтримку, безумовне прийняття та взаємну турботу і є умовою довгої тривалості шлюбного союзу [25, с. 36].

Окрему увагу дослідники звертають на реалістичність уявлень про сімейне життя як на маркер психологічної зрілості особистості. Підлітки або юнаки, які

орієнтовані на створення сім'ї, мають усвідомлювати не лише її позитивні сторони, а й потенційні труднощі, що пов'язані з адаптацією, розподілом ролей, конфліктами, відповідальністю за спільне майбутнє. Реалістичне бачення шлюбу передбачає здатність приймати динамічну природу сімейного життя, уникати ідеалізації партнера та оцінювати свої можливості в умовах спільного побуту [6].

Не менш важливим критерієм є рівень емоційного включення у міжособистісні стосунки, що передбачає здатність до глибокої афективної взаємодії, емпатійного відгуку, емоційного саморозкриття та емоційної стабільності у взаємодії з партнером. Особистості з високим рівнем цього компонента здатні створювати емоційно безпечний простір у подружніх стосунках, демонструвати психологічну підтримку та справжній інтерес до емоційного стану партнера [26, с. 90].

Психологічна готовність до сімейного життя також виявляється через здатність до партнерства як вищої форми взаємодії у міжособистісному просторі. Вона включає вміння домовлятися, слухати й чути, враховувати позицію партнера, бути гнучким у прийнятті рішень, а також поважати автономію іншого. Така здатність є індикатором розвитку соціальної компетентності, емоційної зрілості та довіри до світу [68, с. 12].

Завершальним, але не менш значущим критерієм є наявність відповідальності як готовності до зобов'язань у сфері шлюбно-сімейних відносин. Йдеться не лише про матеріальні або юридичні аспекти, а насамперед про моральну готовність брати участь у розвитку спільного життя, турботі про партнера, готовність підтримати його у кризових ситуаціях, розділяти як радощі, так і труднощі повсякдення. Саме поєднання відповідальності та взаємної підтримки є підґрунтям стабільності та психологічної безпеки у сімейній системі [27].

Таким чином, сформованість психологічної готовності до сімейного життя є багатовимірною характеристикою, яка виявляється через взаємопов'язану систему критеріїв, що відображають як внутрішню мотивацію, так і практичну здатність до гармонійного подружнього функціонування.

1.2 Батьківська сім'я як чинник соціалізації дитини та формування її як майбутнього сім'янина

Формування уявлень дитини про шлюб розглядається у психологічній науці як складний багаторівневий процес, що тісно пов'язаний із системою цінностей, норм і міжособистісних моделей, які транслуються в межах батьківської родини. Визначальну роль у цьому процесі відіграє саме сімейне виховання як основний механізм первинної соціалізації. У науковому дискурсі доведено, що досвід, який отриманий у ранньому дитинстві в контексті взаємодії з батьками, стає фундаментом для побудови образу «Я» у сімейних ролях, а також уявлень про партнерство, любов, відповідальність і розподіл обов'язків.

У дослідженнях Є. Потапчука зазначається, що інститут сім'ї функціонує не лише як соціальна структура, а й як психологічна система передачі моделей подружнього життя через особистісну ідентифікацію дитини з батьківськими фігурами. Він підкреслює, що стійкість і гармонійність взаємин між батьками, адекватність емоційного реагування, рівень підтримки й прийняття – усі ці чинники сприяють формуванню у дитини позитивної моделі сімейних стосунків [52, с. 178]. М. Савчин розкриває особливості впливу батьківських стилів виховання на характер уявлень підлітків про сімейне життя. Згідно з її концепцією, автономна підтримка у поєднанні з емоційною теплотою та визнанням потреб дитини, створює оптимальні умови для розвитку рефлексивного ставлення до шлюбних ролей, а також для формування високого рівня психологічної готовності до подружнього партнерства. У працях О. Бондаренко зосереджено увагу на проблемі формування гендерної ідентичності як детермінанти уявлень про шлюбну рольову взаємодію [3]. Вона підкреслює, що образ матері й батька як носіїв статево-рольових функцій безпосередньо впливають на очікування дитини від майбутнього партнера й моделі комунікативної поведінки в подружжі. Окремі аспекти цієї проблематики досліджували також О. Харченко та Л. Снігур, які у своїх роботах звертають увагу на значення дитячо-батьківської прив'язаності у формуванні майбутньої

здатності до емоційної близькості, турботи та підтримки в подружніх стосунках [5, с. 39]. Сучасна дослідниця Д. Карпова у своїх роботах фокусує увагу на трансгенераційному впливі батьківських моделей взаємодії на формування партнерських очікувань у молоді. Вона виокремлює значення відкритого обговорення в родині тем почуттів, любові, шлюбу та відповідальності як чинників формування усвідомленого ставлення до подружніх зобов'язань [32]. Її колега А. Вовк наголошує на значущості інтерсуб'єктивного простору родини, в якому дитина вчиться розрізняти межі, цінувати індивідуальність партнера та розвивати здатність до гнучкої взаємодії, що особливо актуально у міжособистісному просторі шлюбу [16, с. 76].

Зарубіжний досвід також свідчить про глибокий вплив сімейного контексту на формування уявлень дитини про шлюб. Зокрема, В. Фурман у межах моделі романтичного розвитку доводить, що якість стосунків між батьками прямо корелює із здатністю підлітків до емоційної регуляції, емпатії та довіри у майбутньому партнерстві. Г. Маркман підкреслює, що навички конструктивного вирішення конфліктів, які набуті через спостереження за поведінкою батьків, виступають головними у прогнозуванні стабільності майбутнього шлюбу. С. Стенлі також зазначає, що сімейна стабільність у дитинстві корелює з високою шлюбною задоволеністю в дорослому віці. Він вводить поняття «готовність до зобов'язань», що формується саме в контексті безпечних, стабільних і підтримувальних батьківських відносин [9].

Також варто згадати дослідження Н. Гілліган про моральний розвиток у дівчат, де підкреслюється, що взаємодія з матір'ю в ранньому віці формує етичні уявлення про турботу й відповідальність, які пізніше переносяться у подружнє партнерство [17, с. 28]. Подібну тезу розвивав К. Роджерс, вказуючи на значення «умов безумовного прийняття» у дитячому досвіді як передумови здатності до любові, емпатії та подружньої близькості [69].

Розглянемо також поняття моделі подружньої взаємодії. У психології вона трактується як усталена система міжособистісних форм поведінки, емоційного реагування, когнітивних установок та комунікативних стратегій, що

реалізуються партнерами в межах шлюбного союзу. Модель формується під впливом попереднього досвіду взаємодії в батьківській родині, особистісних особливостей подружжя, стилю виховання, ціннісних орієнтацій, гендерних очікувань, а також соціокультурного контексту [18, с. 229].

У психологічній науці виділяється низка підходів до класифікації моделей подружньої взаємодії. Один із провідних теоретиків родинної психотерапії В. Сатир виокремлювала моделі, які ґрунтуються на способах комунікації між партнерами: відкрита конструктивна модель, прихована (амбівалентна), конфліктна, маніпулятивна, симбіотична. На її думку, якість подружніх стосунків визначається рівнем автентичності та щирості у проявах почуттів, а також здатністю кожного партнера до рефлексії, емпатії та прийняття відмінностей [66].

Інший класифікаційний підхід запропонований Е. Берном, який у межах транзакційного аналізу визначав психологічні «ігри» як деструктивні форми взаємодії у шлюбі. Зокрема, в подружжі можуть домінувати такі сценарії, як «переслідувач-жертва», «батько-дитина», що ведуть до втрати рівноправності, відчуження або емоційної залежності. Цим моделям протиставляється стиль комунікації «дорослий-дорослий», що ґрунтується на відкритості, раціональності, здатності домовлятися та брати відповідальність.

У межах системного підходу М. Боуен описував модель подружньої взаємодії як елемент більшої сімейної системи, де головними є такі категорії, як рівень диференціації «Я», триангуляція, емоційна віддаленість/злиття, що впливають на стабільність шлюбу. Згідно з М. Боуеном, здатність до автономного функціонування, не втрачаючи емоційного зв'язку з партнером, є основою гармонійної взаємодії [19, с. 301].

У вітчизняній психології типологію моделей подружньої взаємодії запропонувала О. Захарова, яка виділяє такі типи: гармонійна (партнерська), ієрархічна, егоцентрична, конфліктна та залежна моделі. Згідно її концепції, оптимальною є партнерська модель, яка передбачає високий рівень рефлексії, взаємної поваги, розподілу відповідальності та підтримки особистісного

зростання обох членів подружжя [20]. Є. Потапчук у своїх працях акцентує увагу на ціннісно-мотиваційній основі подружньої взаємодії, розглядаючи її як діалог двох суб'єктів, де значущими є готовність до співпраці, емоційна стабільність, довіра, здатність до компромісу та прийняття. Він підкреслює, що модель взаємодії формується ще в юнацькому віці як проєкція уявлень про «ідеальний шлюб» і трансформується під впливом реального досвіду подружнього життя [56].

На основі емпіричних досліджень подружньої задоволеності Дж. Готтман розробив модель «Здорових стосунків», у якій виділяє сім основоположних принципів взаємодії: знання «карти любові» одне одного, розвиток прихильності та поваги, звернення до партнера замість віддалення, прийняття впливу одне одного, розв'язання вирішуваних проблем, подолання тупикових конфліктів і створення спільного сенсу. Його дослідження демонструють, що успішна модель подружньої взаємодії передбачає постійне емоційне налаштування одне на одного, діалогічність, гнучкість та здатність до саморегуляції [61, с. 72].

Систематизуючи наукові підходи, можна виокремити такі базові моделі подружньої взаємодії: партнерська (кооперативна) – передбачає рівноправність, підтримку, гнучке розподілення ролей; ієрархічна (традиційна) – ґрунтується на розподілі влади за гендерною ознакою; залежна (симбіотична) – характерна емоційною злитістю, відсутністю меж; конфліктна – з домінуванням боротьби, суперництва та низьким рівнем довіри; егоцентрична – спрямована на задоволення власних потреб за рахунок партнера.

Кожна з моделей не є вичерпною у своїй характеристиці, а лише відображає домінуючі тенденції взаємодії, які в реальному житті часто переплітаються. Розуміння цих моделей дозволяє ефективніше будувати подружню психокорекцію, проводити тренінги з розвитку партнерства, а також сприяти формуванню психологічної готовності до сімейного життя в молоді [60, с. 71].

Сімейні цінності в контексті психологічної науки розглядаються як система стійких внутрішніх орієнтирів, що визначають ставлення особистості до

сім'ї, шлюбу, партнерства, батьківства й міжособистісної взаємодії в родинному просторі. Вони формуються під впливом соціалізації, насамперед у батьківській родині, й відображають трансгенераційні уявлення про любов, довіру, відповідальність, підтримку та подружню солідарність. Згідно Є. Потапчука, сімейні цінності виконують регулятивну функцію в структурі психологічної готовності до шлюбного життя, адже саме вони визначають прийнятність певних форм поведінки, розподілу ролей і рівня взаємної відповідальності у подружжі [54]. О. Захарова наголошує на їхньому духовно-моральному вимірі, а М. Савчин підкреслює роль гуманістично зорієнтованих цінностей у формуванні партнерських стосунків, відкритих до діалогу й особистісного зростання [28]. А. Вовк розглядає сімейні цінності як інтерналізовані сценарії, які регулюють не лише поведінку, а й емоційне налаштування в подружніх стосунках. У зарубіжному дискурсі праці Ш. Шварца, Р. Інглхарта та Дж. Готтмана також акцентують на тому, що сучасні цінності в родині еволюціонують від функціонально-матеріальних до особистісно-гуманістичних, що відображає зрушення від традиційної до партнерської моделі сім'ї [34, с. 45]. Сімейні цінності не лише забезпечують адаптацію особистості до подружнього життя, а й виступають культурно-психологічним механізмом збереження родинної цілісності та стабільності зв'язків між поколіннями.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що сімейне виховання виконує базову функцію у формуванні уявлень дитини про шлюб, зумовлюючи як когнітивні очікування щодо майбутніх партнерських взаємин, так і емоційно-ціннісні орієнтації, моделі поведінки, здатність до співпереживання, поваги, відповідальності й довіри. Результати емпіричних і теоретичних досліджень свідчать про те, що сімейна система виховання слугує психологічною матрицею, яка визначає не лише уявлення, а й реальні форми поведінки особистості в її майбутньому шлюбі.

1.3 Психологічні механізми впливу батьківської родини на формування готовності дитини до сімейного життя

Одним із провідних психологічних механізмів, за допомогою якого батьківська родина здійснює вплив на формування психологічної готовності дитини до майбутнього сімейного життя, виступає засвоєння гендерних ролей. Цей процес, згідно з концепцією соціального навчання А. Бандураї, реалізується через моделювання, спостереження та імітацію поведінки значущих дорослих, передусім батька й матері. У сім'ї дитина щоденно спостерігає за тим, як члени родини розподіляють обов'язки, проявляють емоції, ухвалюють рішення, конфліктують і примиряються. Саме у такий спосіб формуються уявлення про чоловіче й жіноче в подружжі, а також про прийнятні та очікувані форми поведінки у сімейному контексті [56].

Є. Потапчук підкреслює, що статево-рольові уявлення, сформовані в батьківському середовищі, можуть або сприяти розвитку готовності до партнерського шлюбу, або, навпаки, блокувати її, коли дитина засвоює ригідні або дисфункціональні моделі. У працях М. Савчина та О. Захарової зазначено, що формування гендерної ідентичності й відповідної ролі в сімейній взаємодії сильно залежить від емоційної атмосфери в родині та стилю батьківської взаємодії (авторитарного, демократичного, ліберального тощо) [29].

Засвоєння гендерних ролей нерозривно пов'язане з механізмом ідентифікації, про що описано у психоаналітичній традиції З. Фрейда, Н. Райха, коли дитина, ототожнюючи себе з батьком або матір'ю, транслює на себе їхні цінності, способи поведінки й очікувані життєві сценарії. Зокрема, у випадку функціональної родини, де присутні підтримка, відкритість і взаємна повага, дитина засвоює ідентифікаційні моделі, що сприяють формуванню емоційної зрілості та відповідальності як основних складників готовності до майбутнього сімейного життя [36, с. 47].

Окремої уваги заслуговує механізм інтеріоризації сімейного сценарію, широко описаний у концепції транзакційного аналізу Е. Берна, згідно з якою в

процесі онтогенезу дитина не лише запам'ятовує, а й глибоко вбудовує в структуру особистості ті форми подружньої взаємодії, які були представлені в батьківській родині. Такий сценарій може мати як конструктивний (партнерський, ресурсний), так і деструктивний (конфліктний, залежний) характер. В. Сатир, у межах сімейної терапії, описувала родину як «навчальну лабораторію», де засвоюються моделі близькості, прив'язаності та розв'язання конфліктів [30].

Також варто згадати дослідження М. Боуена, який підкреслював роль міжпоколінних процесів у трансляції стилів подружньої взаємодії. Його поняття емоційної диференціації особистості пов'язане з тим, наскільки індивід здатен відійти від родинного сценарію та побудувати власні автономні, але водночас, емоційно значущі зв'язки. У контексті готовності до сімейного життя це означає здатність поєднувати індивідуальність із партнерством, не втрачаючи себе у стосунках [37, с. 48].

У сучасній психології ідентифікація з батьками розглядається як базовий механізм соціалізації та особистісного розвитку, що суттєво впливає на формування світогляду дитини, її рольових очікувань, моделей міжособистісної взаємодії, а відтак, і на готовність до створення власної сім'ї в майбутньому. Цей процес полягає в емоційному ототожненні дитини з батьком або матір'ю та включає не лише копіювання поведінки, а й засвоєння цінностей, переконань, емоційних реакцій, способів розв'язання конфліктів та інших соціально значущих форм самовираження.

Класичне розуміння ідентифікації сформовано в межах психоаналітичної парадигми: З. Фройд вважав ідентифікацію центральним механізмом становлення особистості, який починає діяти вже в період формування «комплексу Едипа». На думку З. Фройда, хлопчик ідентифікується з батьком як із носієм соціально значущої ролі, а дівчинка – з матір'ю як із джерелом жіночої ідентичності. У подальших дослідженнях А. Фройд та М. Кляйн зазначалося, що цей механізм має не лише когнітивну, а й глибоку афективну основу, що зумовлює довготривалий вплив на формування шлюбних установок [35, с. 146].

У межах гуманістичної та соціокогнітивної психології ідентифікація розглядається більш контекстуально. Так, А. Бандура у своїй теорії соціального навчання підкреслював, що поведінка дитини значною мірою моделюється шляхом спостереження за значущими іншими, насамперед батьками. Особливого значення набуває не лише сам факт моделювання, а й емоційна значущість об'єкта ідентифікації: чим більш значущим є дорослий, тим глибше його риси засвоюються дитиною. А. Бандура ввів поняття «вторинної ідентифікації», яка актуалізується в підлітковому віці та корелює з вибором стилю майбутніх подружніх стосунків.

Українські дослідники, зокрема Є. Потапчук, зазначають, що ідентифікація з батьками є підґрунтям для формування суб'єктивної моделі подружнього життя. За даними його досліджень, молодь, яка ідентифікується з батьками, що демонструють партнерський стиль подружньої взаємодії (відкритість, підтримка, спільне прийняття рішень), має вищий рівень сформованості психологічної готовності до шлюбного життя. Водночас, у тих випадках, коли ідентифікація відбувається з конфліктогенними або деструктивними моделями (агресія, емоційна відстороненість, авторитаризм), спостерігаються спотворення в сприйнятті майбутньої сім'ї, уникнення близькості, ригідність ролей [53].

О. Захарова у своїх працях підкреслює роль гендерно-відповідної ідентифікації, яка не лише підтримує формування статевої ідентичності, а й забезпечує розуміння міжрольових очікувань і поведінкових норм у шлюбі. Зокрема, дівчата, які ідентифікуються з матір'ю, частіше репродукують моделі турботи, емоційної підтримки, стабільності, тоді як хлопці, ототожнюючи себе з батьком, засвоюють моделі відповідальності, захисної функції та лідерства.

У зарубіжних дослідженнях останніх десятиліть (зокрема, С. Мінухін, Р. Лернер, К. Барбер) акцентується на впливі батьківських стилів виховання як фону для процесу ідентифікації. Згідно з їхніми висновками, ідентифікація найбільш ефективна в умовах демократичного стилю взаємодії, що поєднує вимогливість і прийняття, сприяє формуванню позитивної Я-концепції, автономності та проактивності в подальших подружніх стосунках [38, с. 49].

Отже, процес ідентифікації з батьками є надзвичайно складним і динамічним явищем, що опосередковує розвиток базових психологічних структур особистості: рольової компетентності, моральної орієнтації, емоційної стабільності й стилів комунікації. Усі ці чинники формують підґрунтя для психологічної готовності до гармонійного, відповідального й зрілого сімейного життя. Як показують численні дослідження, саме якість і характер ідентифікації з батьками визначають вектор майбутніх подружніх взаємин, як у конструктивному, так і в деструктивному напрямі [57].

Емоційна компетентність як складова психологічної готовності до сімейного життя репрезентує здатність індивіда усвідомлювати, розпізнавати, регулювати власні емоції, адекватно інтерпретувати емоційні стани інших та ефективно вибудовувати міжособистісну взаємодію на основі емоційної чутливості, емпатії й толерантності. Її становлення є неможливим без контексту родинного середовища, що виступає першою та найвпливовішою соціально-емоційною системою розвитку особистості. У сучасних дослідженнях емоційна компетентність дедалі частіше інтерпретується як інтегральна характеристика особистості, яка формується впродовж дитинства та підліткового віку під впливом як біологічних, так і соціальних чинників [39]. Визначальну роль у цьому процесі відіграє батьківська сім'я, яка задає первинні моделі емоційного реагування, способи саморегуляції та міжособистісного емоційного обміну. Згідно з дослідженнями Є. Потапчука, М. Савчин та О. Захарової, саме якість емоційної взаємодії між батьками й дитиною визначає здатність останньої до формування емоційної автономії, рефлексії та адаптивного стилю спілкування, що у майбутньому забезпечує емоційну стійкість у шлюбі [42, с. 153].

Провідними психологічними механізмами, що забезпечують формування емоційної компетентності в родині, є інтеріоризація емоційних моделей, емпатійна ідентифікація, а також рефлексивне засвоєння емоційних норм та правил. У родинях із вираженим емоційним теплом, де дитина спостерігає прояви доброзичливості, відкритості, підтримки між батьками, значно легше формуються такі якості, як емоційна регуляція, співпереживання, толерантність

до фрустрації. Натомість у сім'ях із низьким рівнем емоційного включення або з частими конфліктами домінують агресивні, ригідні або уникаючі стилі емоційного реагування, які дитина може інтеріоризувати як єдино допустимі [59, с. 62].

Зарубіжні дослідники, зокрема Дж. Готтман та К. Сарні, у своїх дослідженнях підкреслюють, що емоційний клімат сім'ї та стиль емоційного спілкування батьків є надзвичайно важливими для формування емоційної компетентності. Зокрема, автори виокремлюють «емоційно відкриті» сім'ї, в яких діти вчаться розпізнавати, називати та конструктивно виражати свої почуття, що сприяє розвитку емоційної грамотності як базової умови подальших партнерських стосунків [44].

Також важливо підкреслити роль моделювання емоційної поведінки батьками, яка є не менш значущою, ніж вербальне навчання. Спостерігаючи за тим, як дорослі долають стреси, виражають любов, вирішують суперечки, дитина поступово засвоює соціально прийнятні способи реагування. Як стверджує С. Джонсон, саме через повторювану взаємодію в емоційно безпечному середовищі формується емоційна прив'язаність як фундаментальна основа для побудови зрілих відносин у майбутньому [40, с. 251].

Таким чином, процес формування емоційної компетентності дитини в батьківській сім'ї є тривалим, багаторівневим і глибоко особистісним. Він охоплює не лише засвоєння емоційної лексики та стратегій регуляції, а й інтеріоризацію моделей емоційної взаємодії, що визначають здатність особистості до співпереживання, конструктивного діалогу, компромісів, а в майбутньому – до глибокого емоційного залучення у сімейні стосунки. Відповідно, батьківська сім'я виконує не просто функцію емоційного фону, а виступає джерелом формування емоційно-комунікативної компетентності, що є однією з головних умов психологічної готовності до сімейного життя [43].

Враховуючи результати сучасних теоретичних та емпіричних досліджень з проблеми формування психологічної готовності до сімейного життя та зважаючи на специфіку предмету нашого дослідження, у межах емпіричної

частини було визначено доцільність вивчення таких основних критеріїв психологічної готовності до майбутнього сімейного життя старших підлітків:

1) загальний рівень психологічної готовності до шлюбу, що охоплює когнітивну інформованість про подружні стосунки, емоційну готовність до партнерства, мотиваційну зрілість та здатність до конструктивної взаємодії (за допомогою анкети «Психологічна готовність особистості до шлюбу» (А. Вовк);

2) особливості стилю батьківського виховання, що є важливою детермінантою інтеріоризації моделей сімейної взаємодії (опитувальник стилю батьківського виховання Дж. Бурі);

3) ціннісні орієнтації щодо сім'ї та шлюбу, що відображають глибинну мотиваційну структуру особистості та є основою її внутрішньої готовності до формування стабільних, гуманістично зорієнтованих відносин (методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича);

4) функціональна готовність до подружньої взаємодії, зокрема здатність до партнерства, компромісів, розподілу ролей, саморефлексії щодо власних очікувань у шлюбі (тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда);

5) рольові очікування та уявлення про шлюбне партнерство, як важлива складова змістового аспекту психологічної готовності до сім'ї (опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» в адаптації М. Мушкевич, Р. Федоренко, Т. Дучимінської, Л. Магдисюк).

Таким чином, обрані критерії відображають різні аспекти шлюбної готовності: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційний і поведінковий, а відповідний діагностичний інструментарій забезпечує цілісне, багатовимірне дослідження впливу батьківського середовища на формування цих характеристик у старшокласників. Такий підхід дозволяє не лише встановити актуальний рівень сформованості психологічної готовності до сімейного життя, а й виявити специфіку родинного впливу як чинника її розвитку.

Висновки до розділу

У результаті теоретичного аналізу проблематики психологічної готовності дитини до майбутнього сімейного життя було встановлено, що це поняття розглядається науковцями як багатовимірне особистісне утворення, яке поєднує в собі когнітивну інформованість про шлюб і сім'ю, мотиваційну настанову на партнерство, сформовану систему цінностей, емоційну зрілість, а також здатність до конструктивної взаємодії з майбутнім партнером. Сутність психологічної готовності до шлюбу охоплює усвідомлення особистої відповідальності, прийняття сімейних ролей, здатність до підтримки, довіри, співпереживання та спільного розв'язання життєвих труднощів. У її структурі науковці виділяють мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-поведінковий, особистісний та соціально-ролевий компоненти, кожен з яких відображає певний аспект внутрішньої готовності до створення гармонійної сім'ї.

Особливу увагу в теоретичному аналізі було приділено розгляду батьківської сім'ї як чинника соціалізації дитини у контексті її майбутньої сімейної життєдіяльності. У наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників доведено, що саме в батьківській родині дитина набуває перших уявлень про характер міжособистісних взаємин, шлюбну взаємодію, розподіл ролей, функціонування подружнього партнерства, що в майбутньому формує її установки, очікування й поведінкові патерни у власному подружньому житті. Зокрема, встановлено, що позитивний мікроклімат у родині, високий рівень емоційної підтримки та прийняття, конструктивна комунікація між батьками сприяють формуванню в дітей адекватних і реалістичних уявлень про шлюб і родину як систему взаємної підтримки, розвитку й безпеки.

Проаналізовані наукові джерела дозволили виявити основні психологічні механізми впливу батьківської родини на становлення готовності дитини до майбутнього сімейного життя. Одним із провідних механізмів є ідентифікація з батьківськими фігурами: дитина ототожнює себе з матір'ю або батьком,

переймає моделі поведінки, емоційного реагування, комунікативні способи взаємодії, які в майбутньому можуть трансформуватись у внутрішні сценарії подружньої взаємодії. Ідентифікація сприяє засвоєнню гендерних ролей, очікувань щодо чоловічої й жіночої поведінки в сім'ї, норм і правил співжиття.

Наступним важливим механізмом є засвоєння гендерних ролей через спостереження, наслідування та активне включення у родинне життя. У процесі щоденного функціонування сім'ї дитина набуває знань і переконань щодо розподілу обов'язків, ціннісних орієнтацій, норм емоційного реагування в шлюбному контексті. Також суттєвим є механізм формування емоційної компетентності в умовах батьківської родини. Саме емоційний клімат у родині, характер емоційної взаємодії батьків із дитиною, рівень емоційної підтримки та прийняття формують у дитини здатність розуміти себе й інших, регулювати власні емоції, емпатійно реагувати на стан партнера, що є важливою складовою шлюбної готовності.

У підсумку, теоретичний аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що батьківська сім'я виконує головну роль у формуванні психологічної готовності до майбутнього сімейного життя, оскільки саме в її контексті дитина набуває базового досвіду міжособистісної взаємодії, закладаються основи партнерства, емоційної зрілості, відповідальності, довіри й поваги. Виявлені механізми і структурні складові готовності дозволяють сформулювати концептуальну основу для подальшого емпіричного вивчення взаємозв'язку між досвідом функціонування батьківської родини та рівнем психологічної готовності старшокласників до подружнього життя.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'І НА ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО МАЙБУТНЬОГО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

2.1 Організація і процедура емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження було організовано відповідно до мети, завдань і гіпотези кваліфікаційної роботи та здійснено на базі Комунального закладу загальної середньої освіти «Лицею № 2 Хмельницької міської ради». Вибір освітнього закладу зумовлений наявністю стабільного навчально-виховного середовища, високого рівня педагогічного супроводу та психологічної підтримки, що створює сприятливі умови для об'єктивного вивчення особливостей становлення психологічної готовності учнівської молоді до майбутнього сімейного життя.

У дослідженні взяли участь 54 старшокласники віком від 15 до 17 років, серед яких були як хлопці, так і дівчата. Респонденти навчаються у 10-11 класах і репрезентують пізній підлітковий період, що, згідно з науковими позиціями вітчизняних та зарубіжних психологів, є важливим етапом формування життєвих орієнтирів, зокрема у сфері міжособистісних і сімейних стосунків.

Вибір респондентів здійснювався з урахуванням принципів добровільності, анонімності, етичності та психологічної безпеки. Перед початком дослідження було отримано інформовану згоду на участь від самих підлітків та адміністрації закладу освіти. Організація діагностичних процедур здійснювалася з урахуванням вікових, когнітивних та емоційних особливостей учнів, що забезпечило достовірність та валідність одержаних результатів.

Дослідження проводилося упродовж кількох етапів, включаючи підготовчий (ознайомлення з учасниками, погодження з адміністрацією), діагностичний (застосування комплексу психодіагностичних методик) та

аналітичний (обробка результатів і статистичне узагальнення даних). Вибір саме цієї цільової групи дослідження зумовлений тим, що старшокласники перебувають на межі переходу до дорослого життя, інтенсивно рефлексують майбутні соціальні ролі, зокрема роль подружнього партнера та формують життєві плани, пов'язані з особистісним і сімейним самовизначенням.

Таким чином, обґрунтована організація дослідження та науково виважена процедура його реалізації дали змогу створити емпіричну базу для подальшого аналізу впливу батьківської сім'ї як чинника формування психологічної готовності до сімейного життя в учнів старшого шкільного віку.

Далі представимо більш детально опис психодіагностичного інструментарію, який було застосовано у межах нашого дослідження. Так, авторська анкета А. Вовк «Психологічна готовність особистості до шлюбу» є сучасним психодіагностичним інструментом, спрямованим на комплексне вивчення рівня та структури психологічної готовності особистості до створення сім'ї. Ця методика була розроблена молододу українською дослідницею на основі системного аналізу теоретичних і практичних напрацювань у сфері шлюбно-сімейних відносин та апробована на вибірках молоді юнацького віку.

Структурно анкета складається з 42 тверджень, які відображають основні аспекти психологічної готовності до шлюбу. Респонденти мають оцінити ступінь своєї згоди або незгоди з кожним твердженням, що дозволяє не лише якісно, а й кількісно оцінити рівень сформованості різних компонентів готовності. Питання анкети умовно охоплюють декілька важливих сфер:

мотиваційно-ціннісну (ставлення до створення сім'ї, домінуючі цінності та життєві орієнтири у шлюбі);

когнітивну (усвідомлення змісту сімейних ролей, знання про подружні взаємини, відповідальність і функції подружжя);

емоційно-вольову (здатність до емоційної саморегуляції, толерантність, готовність до компромісів у стосунках);

поведінково-рольову (готовність виконувати майбутні сімейні ролі, уміння співпрацювати, брати на себе відповідальність у сімейних ситуаціях).

Методика була створена з урахуванням вікових та соціальних особливостей респондентів старшого підліткового та юнацького віку, що робить її особливо релевантною у рамках нашого дослідження. Анкета дозволяє визначити загальний рівень психологічної готовності до шлюбу, виявити дисбаланси між окремими її компонентами, а також проаналізувати домінуючі уявлення й очікування респондентів щодо подружнього життя.

У межах нашого дослідження анкета А. Вовк використовується як базовий інструмент для діагностики готовності старшокласників до майбутнього сімейного життя. Вона дає можливість простежити, наскільки повноцінно сформовані в учнів 10-11 класів мотиваційні установки на створення родини, їхнє розуміння сімейних ролей і функцій, емоційно-вольова готовність до партнерської взаємодії та здатність до конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій у шлюбі.

Наступна методика – опитувальник стилю батьківського виховання Дж. Бурі (*Parental Authority Questionnaire, PAQ*) є одним із найпоширеніших та валідних інструментів для діагностики особливостей батьківсько-дитячої взаємодії. Він розроблений Дж. Бурі на основі класичної типології стилів виховання, запропонованої Д. Баумрінд та дозволяє визначити домінуючий стиль виховання, що застосовують батьки до дитини. Методика широко використовується як у зарубіжних, так і у вітчизняних дослідженнях, оскільки дає можливість глибоко проаналізувати батьківську поведінку як важливий чинник соціалізації та формування особистісних характеристик дитини.

Опитувальник складається з 30 тверджень про мати та 30 – про батька, які респондент оцінює за п'ятибальною шкалою залежно від ступеня згоди або незгоди з поданими судженнями. Структура методики побудована таким чином, що дозволяє диференціювати три стилі батьківського виховання:

авторитетний/гнучкий стиль (висока вимогливість у поєднанні з емоційною підтримкою і повагою до дитини. F: пункти 4, 5, 8, 11, 15, 20, 22, 23, 27 і 30);

авторитарний стиль (жорсткий контроль, високі вимоги без урахування потреб і емоційної підтримки. А: пункти 2, 3, 7, 9, 12, 16, 18) , 25, 26 і 29);

поблажливий або ліберальний стиль (мінімальний контроль і низька вимогливість, що поєднуються з надмірною вседозволеністю або байдужістю. (Р: пункти 1, 6, 10, 13, 14, 17, 19, 21, 24 і 28).

Форми оцінювання матері та батька ідентичні, за винятком посилань на стать. Підрахунок балів: RAQ оцінюється шляхом підсумовування окремих пунктів підшкали відповідно до ключа. Оцінки за кожною субшкалою коливаються від 10 до 50.

Процедура проведення дослідження за опитувальником Дж. Бурі передбачала групове заповнення анкети респондентами. Перед початком роботи кожному учаснику були надані детальні інструкції щодо правильного заповнення опитувальника. Наголошувалося на добровільності участі, конфіденційності відповідей і відсутності «правильних» чи «неправильних» варіантів. Учні мали можливість заповнити опитувальник у спокійній атмосфері, що сприяло більшій щирості відповідей. Заповнення опитувальника тривало близько 15-20 хвилин. Аналіз результатів дозволив виявити, які саме стилі батьківського впливу є домінуючими у сім'ях старшокласників, а також сприяв подальшому дослідженню зв'язку між цими стилями та рівнем сформованості психологічної готовності до майбутнього сімейного життя.

Використання опитувальника Дж. Бурі у нашому дослідженні є особливо доцільним, оскільки він дозволяє чітко визначити особливості сімейного виховання, що становлять основу засвоєння дитиною сімейних ролей, моделей подружньої взаємодії та системи цінностей. Результати цієї методики дадуть змогу встановити, наскільки авторитетний, авторитарний або ліберальний стиль батьківської взаємодії впливає на формування основних компонентів психологічної готовності старшокласників до шлюбного життя.

Після дослідження загального рівня психологічної готовності до шлюбу та аналізу особливостей стилю батьківського виховання постала необхідність більш глибоко вивчити ціннісно-мотиваційний компонент готовності

старшокласників до майбутнього сімейного життя. Адже саме цінності, як підкреслюють у своїх роботах Є. Потапчук, О. Бондаренко, М. Савчин, Р. Інглхарт та С. Шварц, є ядром особистісної структури, яке визначає життєві орієнтири та прийняття важливих рішень, у тому числі, щодо створення сім'ї та вибору партнера. Для цього у нашому дослідженні була застосована методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича, яка є класичним інструментом у психології особистості й соціальної психології та дозволяє визначити ієрархію значущих для респондента цінностей.

Методика М. Рокича побудована на ідеї того, що система цінностей особистості складається з двох взаємопов'язаних рівнів: термінальних (цінності-цілі, які відображають бажані життєві результати, наприклад, щастя сім'ї, любов, суспільне визнання, фінансова стабільність) та інструментальних (цінності-засоби, що характеризують прийнятні способи досягнення цілей, такі як відповідальність, толерантність, чесність, самоконтроль). Респондентам пропонуються два окремих списки цінностей, кожен із яких необхідно проранжувати від найбільше до найменше значущих. Такий підхід дозволяє виявити не лише змістові пріоритети особистості, а й внутрішню узгодженість її ціннісної системи.

Процедура дослідження проводилася в умовах класного колективу, але передбачала індивідуальне виконання завдання кожним респондентом. Перед початком роботи учням було надано детальне пояснення сутності завдання та приклади правильного ранжування, що дозволило уникнути формальних або випадкових відповідей. Середній час заповнення методики становив 20-25 хвилин, оскільки учасники повинні були уважно проаналізувати кожну запропоновану цінність і визначити її особисту значущість у власній ієрархії пріоритетів.

Таким чином, методика М. Рокича дозволила оцінити, наскільки важливими для старшокласників є ті цінності, що безпосередньо пов'язані із сімейним життям, зокрема, любов, шлюбне щастя, відповідальність за близьких, взаємоповага, гармонія у стосунках, а також наскільки ці пріоритети поєднані з

іншими особистісними орієнтаціями. Результати дали можливість простежити зв'язок між сформованістю гуманістично зорієнтованих цінностей і загальним рівнем психологічної готовності до майбутнього подружнього життя, а також визначити, якою мірою ці орієнтири формуються під впливом досвіду батьківської родини.

Після дослідження ціннісно-мотиваційного компоненту психологічної готовності до майбутнього сімейного життя виникла необхідність звернутися до методики, яка б дозволила комплексно проаналізувати ступінь сформованості цього феномену за кількома головними критеріями. Вибір було зупинено на тест-карті оцінки готовності до сімейного життя, розробленій І. Юндом, оскільки цей інструмент дає змогу визначити інтегральний рівень підготовленості особистості до шлюбно-сімейних відносин із урахуванням когнітивних, емоційних і поведінкових аспектів.

Методика І. Юнда побудована на системному підході до вивчення готовності до сімейного життя та передбачає оцінювання низки взаємопов'язаних показників: реалістичність уявлень про шлюб і сім'ю, емоційно-вольову зрілість, комунікативну компетентність, здатність до прийняття відповідальності за подружнє партнерство, мотивацію до створення родини та виконання батьківських функцій. У процесі діагностики респондентам пропонується серія тверджень і питань, на які вони повинні дати відповіді, що відображають їхнє ставлення, переконання та поведінкові схильності у сфері сімейних відносин.

Процедура дослідження за допомогою тест-карти І. Юнда відбувалася у груповій формі з дотриманням усіх етичних вимог. Перед початком роботи респондентам було надано детальну інструкцію та приклади заповнення тесту, що дало можливість уникнути неправильного тлумачення завдань. У середньому виконання методики займало 20-25 хвилин. Застосування цієї методики дозволило виокремити кількісні та якісні показники готовності до сімейного життя у вибірці учнів 10-11 класів, що брали участь у дослідженні. Результати дали можливість оцінити збалансованість різних компонентів цієї готовності,

виявити потенційні «зони ризику» (наприклад, низький рівень відповідальності або нереалістичні уявлення про шлюб) і співвіднести їх із впливом батьківського сімейного середовища.

Таким чином, тест-карта І. Юнда стала важливим елементом психодіагностичного комплексу нашого дослідження, оскільки забезпечує цілісне уявлення про ступінь сформованості психологічної готовності старшокласників до подружнього життя й дозволяє зіставити ці дані з результатами, отриманими за іншими методиками.

Після комплексної оцінки інтегрального рівня психологічної готовності до сімейного життя виникла потреба більш глибоко дослідити специфіку рольових уявлень старшокласників і визначити, наскільки їхні очікування та домагання щодо майбутніх подружніх відносин є збалансованими та реалістичними. Саме тому у дослідженні було застосовано опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОД), в адаптації М. Мушкевич, Р. Федоренко, Т. Дучимінської, Л. Магдисюк. Цей інструмент є класичним у сфері психології сім'ї та шлюбу і дозволяє виявити як уявлення респондентів про розподіл ролей у подружжі, так і їхню внутрішню готовність до виконання певних функцій у сімейній системі.

Методика побудована на уявленні про те, що подружня взаємодія включає комплекс взаємозалежних функцій, від реалізації яких залежить стабільність і гармонія шлюбно-сімейних відносин. Вона складається з двох частин і дозволяє оцінити:

1. очікування – уявлення респондента про те, якою мірою майбутній партнер повинен виконувати певну роль у сім'ї;
2. домагання – особистісні прагнення респондента щодо реалізації певної ролі або функції у майбутньому шлюбі.

Кожна з частин методики охоплює сім рольових сфер (шкал), які відображають основні аспекти сімейного життя:

1. побутово-господарська сфера – розподіл обов’язків щодо ведення домашнього господарства (приготування їжі, прибирання, догляд за житлом, організація побуту);
2. виховна сфера – участь у вихованні дітей, трансляція і передача цінностей та норм поведінки, організація дозвілля дітей, емоційна підтримка;
3. сфера матеріального забезпечення – відповідальність за фінансову стабільність сім’ї, організація бюджету, розподіл фінансових ресурсів;
4. сфера емоційно-психологічної підтримки – прояви турботи, уваги, любові та розуміння, здатність створювати позитивний емоційний клімат у родині;
5. сексуально-еротична сфера – уявлення про роль інтимної близькості в подружньому житті, узгодження потреб та очікувань партнерів у цій сфері;
6. сфера організації дозвілля і культурного розвитку – спільне проведення вільного часу, планування сімейного відпочинку, культурних заходів і спільних інтересів;
7. соціально-статусна сфера (представницька) – взаємодія із зовнішнім соціальним середовищем, представлення сім’ї у суспільстві, підтримка родинних і соціальних зв’язків.

Процедура застосування методики передбачала індивідуальне заповнення опитувальника кожним респондентом у письмовій формі. Інструкція була детально пояснена старшокласникам, акцентуючи увагу на тому, що вони мають дати дві оцінки для кожного твердження: наскільки вони очікують, що партнер виконуватиме цю роль (оцінка очікувань); наскільки вони самі претендують на виконання цієї ролі (оцінка домагань). Відповіді давалися за чотирибальною шкалою, де 0 означало відсутність згоди із твердженням, а 3 – максимальний рівень погодження.

Відповідно, використання методики РОД дозволило не лише виявити уявлення старшокласників про рольовий розподіл у майбутньому шлюбі, а й проаналізувати, чи є ці уявлення збалансованими з їхніми власними домаганнями на реалізацію відповідних ролей. Це дало можливість оцінити

наявність потенційних дисбалансів у майбутній подружній взаємодії, які можуть бути джерелом конфліктів або труднощів у побудові гармонійних стосунків. Водночас, результати методики стали основою для аналізу впливу досвіду батьківської сім'ї на формування у підлітків рольових очікувань та особистісних претензій, що становлять одну з важливих складових психологічної готовності до сімейного життя.

Застосування цієї методики завершило емпіричний діагностичний блок нашого дослідження, оскільки воно дозволило у взаємозв'язку з попередніми методиками (анкетую А. Вовк, опитувальником Дж. Бурі, методикою ціннісних орієнтацій М. Рокича та тест-картою І. Юнда) отримати цілісне уявлення про основні аспекти готовності старшокласників до подружнього життя.

Отже, використання комплексу зазначених психодіагностичних методик дало можливість отримати цілісне уявлення про рівень і структуру психологічної готовності старшокласників до майбутнього сімейного життя, а також визначити особливості її окремих компонентів. Наступним етапом дослідження стала діагностика характеристик батьківської сім'ї в уявленнях респондентів, що дозволило простежити вплив родинного середовища на формування досліджуваного феномену.

2.2 Діагностика характеристик батьківської сім'ї в уявленнях респондентів

Важливим завданням нашого дослідження було вивчення особливостей батьківської сім'ї як провідного чинника соціалізації дитини та формування її уявлень про майбутнє сімейне життя. Саме досвід взаємодії з батьками визначає характер рольових очікувань, систему цінностей і моделей подружньої взаємодії, що інтеріоризуються в особистісну структуру старшокласника. З цією метою у даному пункті було використано опитувальник стилю батьківського виховання Дж. Бурі, який дозволив дослідити домінуючі стилі виховання (авторитарний, авторитетний або поблажливий) та оцінити такі параметри батьківської

взаємодії, як емоційна підтримка, контроль і автономія. Отримані результати дали можливість відтворити уявлення респондентів про функціонування їхньої батьківської сім'ї та виявити особливості родинного клімату, що можуть впливати на рівень психологічної готовності до майбутнього сімейного життя.

У дослідженні уявлень старшокласників про характеристики батьківської сім'ї взяли участь 54 учні 10-11 класів (27 дівчат і 27 хлопців) комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 2 Хмельницької міської ради». Отримані результати подано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Розподіл учнів за домінуючим стилем батьківського виховання (за методикою Дж. Бурі)

Стиль виховання	Кількість учнів (n)	%	Характеристика стилю
Авторитетний	26	48,1 %	Висока емоційна підтримка, демократичність, оптимальне поєднання вимогливості та автономії, відкритість до діалогу з дитиною
Авторитарний	17	31,5 %	Жорсткий контроль, надмірна вимогливість без урахування потреб дитини, низький рівень емоційної близькості
Поблажливий (ліберальний)	11	20,4 %	Низький рівень контролю і вимогливості, надмірна вседозволеність або байдужість до потреб дитини, відсутність чіткої структурованості виховання

Результати діагностики свідчать, що майже половина респондентів (48,1%) виховуються в умовах авторитетного стилю батьківського виховання, який характеризується демократичністю, наявністю стабільної емоційної підтримки від батьків і розумним поєднанням вимогливості та надання автономії дитині. Цей стиль вважається найбільш сприятливим для гармонійного особистісного розвитку дитини (згідно досліджень Дж. Бурі, Д. Баумрінд та Є. Потапчука),

адже він сприяє формуванню адекватної самооцінки, відповідальності, соціальної зрілості та позитивних уявлень про подружні стосунки. Учні, які відзначили переважання цього стилю у своїх сім'ях, під час додаткових коментарів зазначали, що батьки завжди готові вислухати їх, враховують їхні думки, але, водночас, підтримують дисципліну й встановлюють чіткі правила.

У 31,5 % старшокласників домінуючим є авторитарний стиль виховання. Його особливостями є надмірна вимогливість, орієнтація на беззаперечне підкорення правилам, обмеження самостійності дитини. Учні цієї групи часто повідомляли про високий рівень контролю, страх покарання, недостатню можливість обговорювати власні проблеми з батьками. Дослідження М. Савчина свідчать, що тривале перебування у таких умовах може формувати у дітей схильність до пасивності, низьку емоційну відкритість, а в майбутньому формує труднощі у побудові партнерських стосунків у шлюбі.

20,4 % учнів виховуються в умовах поблажливого (ліберального) стилю, для якого характерна відсутність чіткої системи виховання, недостатня вимогливість і контроль. Діти з таких родин часто мають розширені межі свободи, однак відзначають дефіцит уваги і структурованості від батьків. Цей стиль, за даними досліджень, може призводити до труднощів у прийнятті відповідальності та формуванні самодисципліни, що у свою чергу негативно впливає на рівень психологічної готовності до подружнього життя.

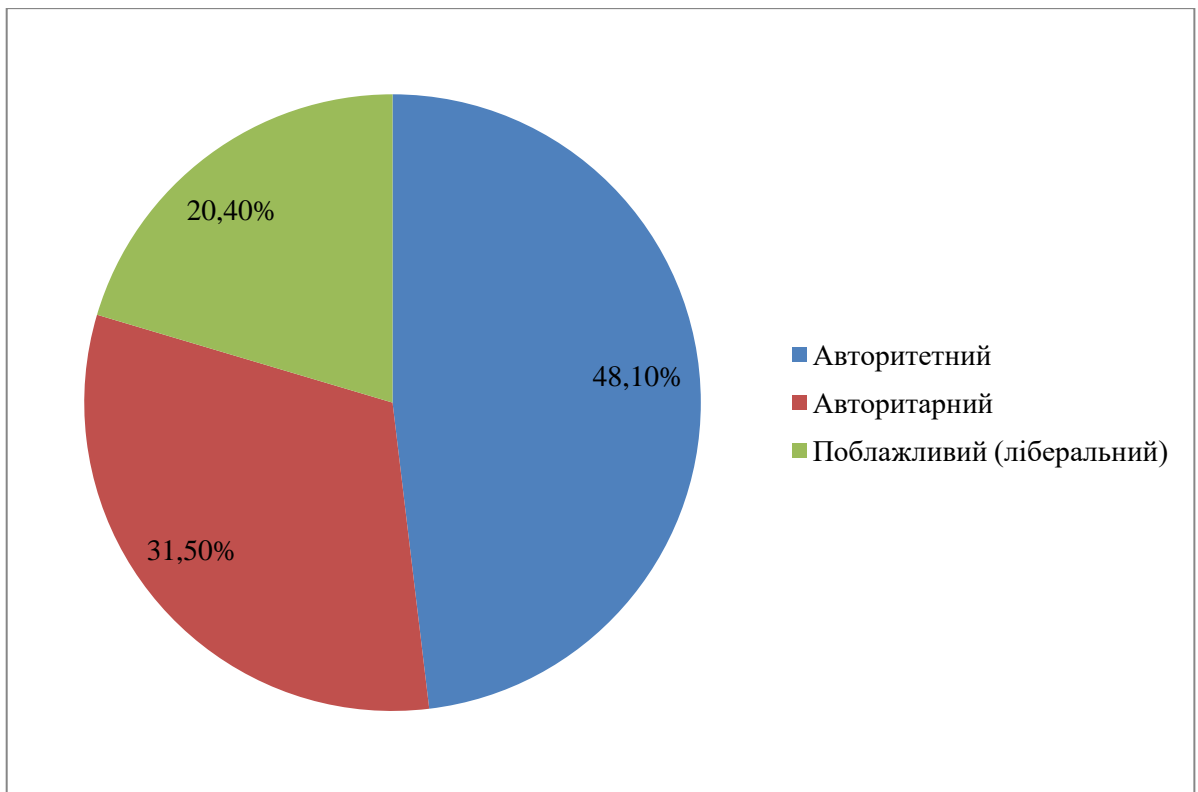

Рисунок 2.1 – Діагностика домінуючого стилю батьківського виховання

Порівняння результатів між хлопцями та дівчатами виявило певні особливості. Так, серед дівчат 52% зазначили, що у їхніх родинах переважає авторитетний стиль, тоді як серед хлопців цей показник становить 44%. Натомість авторитарний стиль частіше фіксується серед хлопців (36%) порівняно з дівчатами (27%). Поблажливий стиль розподілився більш рівномірно (близько 20% у обох групах). Ці дані свідчать, що дівчата загалом частіше виховуються у більш емоційно підтримувальному середовищі, тоді як хлопці – у більш жорстких умовах контролю.

Загалом отримані результати демонструють, що значна частина респондентів має досвід взаємодії з батьками в умовах демократичного стилю виховання, що є позитивним чинником для формування психологічної готовності до майбутнього сімейного життя. Водночас, наявність у третини вибірки досвіду авторитарного виховання та у п'ятої частини – поблажливого, свідчить про потребу у формуванні в батьків навичок ефективної взаємодії з дітьми та створення оптимального сімейного мікроклімату. Це надзвичайно важливо, оскільки стиль виховання має прямий вплив на систему цінностей,

уявлення про ролі у майбутньому шлюбі, здатність до відповідального партнерства та емоційної взаємодії.

Таким чином, результати діагностики підтверджують важливу роль стилю батьківського виховання у формуванні психологічної готовності до майбутнього сімейного життя та слугують основою для подальшого аналізу зв'язку між цими показниками.

Варто зауважити, що система цінностей є одним із базових компонентів особистісної структури, який визначає життєві пріоритети та спрямованість поведінки людини, у тому числі й у сфері майбутніх подружніх стосунків. Вона формується під впливом соціального оточення, передусім батьківської сім'ї, яка виступає основним середовищем засвоєння морально-етичних норм, установок і моделей поведінки. Саме тому діагностика ціннісних орієнтацій старшокласників є важливим етапом нашого дослідження. Для цього було використано методику вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича.

Методика дозволила оцінити термінальні цінності (життєві цілі, яких прагне особистість) та інструментальні цінності (засоби досягнення цих цілей). Кожен респондент мав розташувати запропоновані 18 термінальних і 18 інструментальних цінностей у порядку їхньої значущості. Отримані результати наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Розподіл пріоритетних термінальних і інструментальних цінностей серед респондентів (за методикою М. Рокича)

Цінності (найчастіше ранжовані)	% учнів, які обрали цінність	Характеристика цінності
Термінальні цінності:		
Щасливе сімейне життя	79,6 %	Орієнтація на створення гармонійної сім'ї, прагнення до теплих і стабільних подружніх стосунків
Любов	72,2 %	Висока цінність емоційної близькості, прихильності й взаємної підтримки
Матеріально забезпечене життя	63,0 %	Прагнення до фінансової стабільності й високого рівня життя

Продовження таблиці 2.2		
Дружба	59,3 %	Орієнтація на міжособистісні контакти, довірливі стосунки з оточенням
Здоров'я	53,7 %	Усвідомлення значущості фізичного і психічного благополуччя
Інструментальні цінності:		
Відповідальність	66,7 %	Орієнтація на виконання обов'язків, дотримання взятих на себе зобов'язань
Чесність	62,9 %	Схильність до правдивості й відкритості у стосунках
Толерантність	55,6 %	Терпиме ставлення до інших, прийняття їхніх відмінностей
Вихованість	51,8 %	Вміння дотримуватися соціально прийнятих норм і правил у стосунках
Незалежність	48,1 %	Прагнення до самостійності у прийнятті рішень і відповідальності за власні дії

Отримані результати свідчать, що серед термінальних цінностей провідне місце у старшокласників займає щасливе сімейне життя (79,6%), що підтверджує високу орієнтацію респондентів на створення власної гармонійної родини у майбутньому. Ця цінність, як показують дослідження Є. Потапчука та М. Савчин, тісно пов'язана з емоційною стабільністю особистості й позитивними уявленнями про подружнє життя. Також значну вагу має любов (72,2%), що свідчить про пріоритетність емоційної близькості та взаємної підтримки у майбутніх стосунках.

Третє місце серед термінальних цінностей займає матеріально забезпечене життя (63%). Це пояснюється віковими особливостями учнівського середовища та загальною соціально-економічною ситуацією, що формує прагнення до стабільності та впевненості у завтрашньому дні. Дружба (59,3%) та здоров'я (53,7%) також мають велике значення, що відображає орієнтацію старшокласників на підтримку позитивних міжособистісних відносин та на збереження власного благополуччя.

Серед інструментальних цінностей найбільшу вагу має відповідальність (66,7%), яка є основною характеристикою зрілої особистості і безпосередньо впливає на успішність майбутнього сімейного життя. Високий рейтинг цінностей чесність (62,9%) і толерантність (55,6%) демонструє орієнтацію респондентів на гуманістичні цінності та готовність до відкритих, рівноправних стосунків. Вихованість (51,8%) і незалежність (48,1%) відображають важливість для старшокласників уміння дотримуватися соціально прийнятих норм і водночас прагнення до самостійності у прийнятті життєвих рішень.

Аналіз результатів у розрізі статевих відмінностей показав, що дівчата частіше, ніж хлопці, надають пріоритетність таким цінностям, як любов (77,7% проти 66,6%) та щасливе сімейне життя (85,1% проти 74,0%). Хлопці, натомість, дещо частіше відзначають значущість матеріального забезпечення (70,3% проти 55,5%) та незалежності (52% проти 44,4%). Це узгоджується з даними попередніх досліджень, які вказують на гендерні відмінності у пріоритетах цінностей, що формуються під впливом соціальних ролей і виховання у сім'ї.

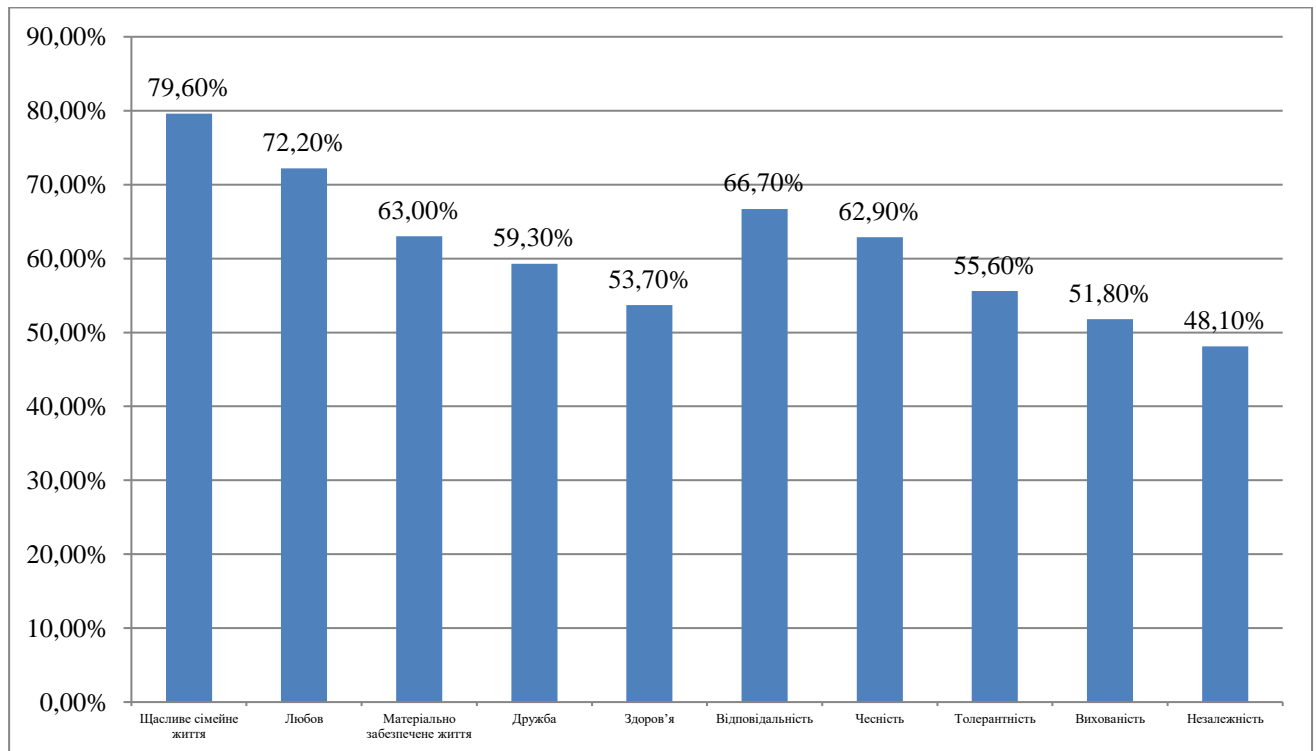

Рисунок 2.2 – Аналіз термінальних та інструментальних цінностей респондентів

Загалом результати свідчать, що більшість респондентів орієнтовані на гуманістично-спрямовані цінності, серед яких провідними є любов, щасливе сімейне життя та відповідальність. Це свідчить про достатньо високий рівень сформованості ціннісно-мотиваційної сфери, що є позитивною передумовою психологічної готовності до створення власної родини. Водночас, виявлений акцент на матеріальних цінностях серед частини респондентів вказує на необхідність формування більшої усвідомленості щодо емоційно-психологічних аспектів шлюбних стосунків. Таким чином, методика М. Рокича дозволила глибше дослідити вплив батьківської сім'ї на формування ціннісної системи старшокласників та простежити зв'язок між засвоєними цінностями й рівнем їхньої психологічної готовності до майбутнього подружнього життя.

2.3 Оцінка рівня психологічної готовності старших підлітків до майбутнього сімейного життя

З метою виявлення рівня та особливостей психологічної готовності старшокласників до створення власної сім'ї у межах нашого дослідження було використано авторську анкету А. Вовк «Психологічна готовність особистості до шлюбу», яка складається з 42 питань. Вони охоплюють широке коло аспектів, що стосуються шлюбно-сімейних орієнтацій, особистісної та емоційної зрілості, ціннісних установок, комунікативних навичок, ставлення до партнерства та ролей у сімейному житті. Респонденти надавали відповіді на закриті, напіввідкриті та відкриті запитання, що дозволило отримати як кількісні, так і якісні дані. Результати розподілу відповідей наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Розподіл відповідей учнів на питання анкети А. Вовк у гендерному розрізі

№	Питання (узагальнений зміст)	Дівчата (%)	Хлопці (%)
1	Виховувалися у повній сім'ї	74,1	70,3
2	У сім'ї було 2 або більше дітей	59,2	55,5
3	Хоча б один із батьків мав залежності /асоціальну поведінку	14,8	18,5
Продовження таблиці 2.3			

4	Переживали різні форми насилля	11,1	14,8
5	Батьки карали ігноруванням	25,9	29,6
6	Один із батьків демонстрував гіперопіку	37,0	33,3
7	Батьки говорили про сім'ю як про важливу життєву цінність	81,4	74,0
8	Спостерігаючи за батьками, зробили позитивні висновки про сім'ю	77,7	70,3
9	Планують створити власну сім'ю	92,5	85,1
10	Бажаний вік вступу в шлюб – 23-25 років	66,6	59,2
11	Головна мета створення сім'ї – любов і взаємопідтримка	74,0	66,6
12	Не бажають створювати сім'ю (відсутність готовності/страх невдачі)	7,4	14,8
13	Планують народити дітей	85,1	81,4
14	Оптимальна кількість дітей – двоє	70,3	63,0
15	Не бажають мати дітей (страх відповідальності/економічні причини)	14,8	18,5
16	Готові взяти відповідальність за сім'ю	81,4	74,0
17	Готові до відкритої комунікації з партнером	77,7	70,3
18	Готові до проявів самопожертви в інтересах сім'ї	70,3	66,6
19	Готові співчувати партнеру	81,4	74,0
20	Віддають перевагу партнерській моделі сім'ї	77,7	63,0
21	Вважають, що партнер має утримувати сім'ю (традиційна установка)	33,3	48,1
22	Визнають розподіл ролей відповідно до партнерських цінностей	74,0	63,0
23	Мали довготривалі серйозні стосунки	44,4	40,7
24	Відчували себе щасливими у стосунках на 70 % і більше	55,5	48,1
25	Засуджують подружню невірність	85,1	81,4
26	Вирішують конфлікти шляхом діалогу	66,6	59,2
27	Мають шкідливі звички (паління, алкоголь тощо)	14,8	25,9
28	Має місце упереджене ставлення до протилежної статі	22,2	29,6
29	Вважають кар'єрне зростання партнера важливим	63,0	59,2
30	Вважають важливою наявність вищої освіти у партнера	70,3	63,0
31	Вважають важливим, щоб партнер заробляв власні кошти	74,0	66,6
32	Хочуть, щоб партнер був схожим на одного з батьків	25,9	22,2
33	Важлива емоційна та моральна підтримка з боку партнера	81,4	74,0
34	Важливий зовнішній вигляд партнера	74,0	70,3
35	Важливе спільне ухвалення рішень	85,1	81,4
36	Готові створити сім'ю з партнером, який поділяє цінності та життєві погляди	81,4	74,0
37	Дошлюбний період потрібен для кращого пізнання партнера	77,7	70,3
38	Оптимальна тривалість дошлюбного періоду – 1–2 роки	70,3	66,6
39	Вказують, що їм заважає низький рівень досвіду у стосунках	37,0	44,4
40	Слово «сім'я» асоціюється з підтримкою, любов'ю і безпекою	74,0	66,6
41	Хочуть підвищити власну готовність до шлюбу	77,7	70,3
42	Найважливішим чинником формування готовності вважають стосунки у батьківській сім'ї	85,1	81,4

Результати анкетування свідчать, що більшість старшокласників виховувалися у повних сім'ях (72,2%), де основною цінністю батьківської родини була орієнтація на любов і підтримку (77,7% дівчат і 74% хлопців відзначили позитивні настанови батьків щодо сім'ї). Це формує базовий рівень довіри до інституту шлюбу, що підтверджується високим відсотком тих, хто планує створити власну сім'ю (92,5% дівчат і 85,1% хлопців).

Водночас, майже 16,6% респондентів вказали, що в їхніх родинях були випадки залежностей або асоціальної поведінки батьків, а близько 13% зіштовхувалися з різними формами насилля, що може бути чинником зниження відчуття безпеки та впевненості у стосунках.

Більшість старшокласників (66-70%) орієнтуються на партнерську модель сім'ї, що свідчить про демократизацію уявлень про розподіл ролей у родині. Дівчата частіше, ніж хлопці (77,7% проти 63%) обирають партнерську модель і надають більшої ваги рівності прав і обов'язків у шлюбі (74% проти 63%). Хлопці більше схильні підтримувати традиційні установки на матеріальне утримання сім'ї партнером (48,1% проти 33,3% у дівчат).

Ціннісно-мотиваційна сфера старшокласників сформована на достатньому рівні: більшість респондентів вважають важливими любов і взаємопідтримку у стосунках (74% дівчат і 66,6% хлопців) та визнають необхідність відповідальності за сім'ю (81,4% і 74% відповідно). Проте виявлені гендерні відмінності: дівчата загалом демонструють більш високий рівень емоційної готовності (підтримка партнера – 81,4% проти 74% хлопців, готовність до комунікації – 77,7% проти 70,3%), тоді як хлопці частіше підкреслюють значущість матеріальних аспектів (17 питань – 4,6 бала проти 4,4 у дівчат).

Відповіді на відкриті запитання свідчать, що для більшості учнів слово «сім'я» асоціюється з підтримкою, любов'ю та безпекою (74% дівчат і 66,6% хлопців). Водночас, частина респондентів зазначає, що їм бракує досвіду у побудові стосунків (37% дівчат і 44,4% хлопців), а це є бар'єром для формування впевненості у власній здатності будувати гармонійні партнерські відносини.

Особливу увагу слід звернути на останнє питання анкети: більшість респондентів вважають, що вирішальним чинником формування їхньої готовності до шлюбу є стосунки у батьківській сім'ї (85,1% дівчат і 81,4% хлопців). Це підтверджує головну роль родинного середовища у напрацюванні базових моделей сімейної взаємодії, що безпосередньо впливають на майбутнє подружнє життя.

Отже, результати діагностики за анкетною А. Вовк «Психологічна готовність особистості до шлюбу» дали змогу комплексно оцінити рівень і структуру психологічної готовності старшокласників до шлюбу, виявити сильні сторони (ціннісна орієнтація на сім'ю, прагнення до партнерської моделі, готовність до відповідальності) та проблемні зони (дефіцит досвіду стосунків, вплив негативних чинників батьківського середовища).

Для комплексної оцінки рівня психологічної готовності старшокласників до майбутнього подружнього життя у дослідженні було використано «Тест-карту оцінки готовності до сімейного життя» І. Юнда. Методика дозволила визначити загальний рівень готовності до шлюбу та оцінити його складові компоненти: мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, ціннісно-орієнтаційний та поведінковий. Це дало змогу виявити не лише загальну інтегральну готовність, але й ті аспекти, які потребують додаткової уваги. Респонденти відповідали на запитання тест-карти, після чого було підраховано бали за кожним із компонентів та визначено загальний рівень готовності до сімейного життя. Розподіл середніх показників наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Середні бали за компонентами готовності до сімейного життя (за методикою І. Юнда)

Компоненти готовності до сімейного життя	Дівчата (середній бал, %)	Хлопці (середній бал, %)
Мотиваційний компонент	78 %	72 %
Когнітивний компонент (знання про шлюб, ролі)	74 %	68 %
Емоційно-вольовий компонент	80 %	73 %
Ціннісно-орієнтаційний компонент	82 %	75 %
Поведінковий компонент (практичні навички)	76 %	70 %
Інтегральний рівень готовності (загальний)	78 %	72 %

Отримані результати свідчать, що більшість респондентів мають достатній рівень психологічної готовності до майбутнього сімейного життя, але простежуються суттєві відмінності за компонентами та за статевою ознакою.

Найбільш вираженим у вибірці є ціннісно-орієнтаційний компонент (82% у дівчат та 75% у хлопців). Це означає, що старшокласники надають великого значення таким цінностям, як любов, взаємоповага, відповідальність та рівноправність у шлюбі. Водночас, дівчата демонструють вищий рівень ціннісних орієнтацій, що пов'язано з їхнім підвищеним емоційним залученням у міжособистісні стосунки та орієнтацією на сімейні цінності.

Емоційно-вольовий компонент також має високі показники (80% у дівчат і 73% у хлопців). Це свідчить про достатню здатність більшості респондентів контролювати власні емоції, долати труднощі у стосунках та проявляти емоційну підтримку щодо партнера. У хлопців цей показник є нижчим, що може вказувати на потребу розвитку навичок емоційної регуляції та емпатії.

Мотиваційний компонент (78% у дівчат і 72% у хлопців) характеризує силу й усвідомленість мотивів створення власної сім'ї. Дівчата переважно більше орієнтовані на сімейні цінності, тоді як у частини хлопців простежується певна амбівалентність у бажанні створювати сім'ю найближчим часом. Це узгоджується з результатами попередньої анкети (А. Вовк), де дівчата частіше декларували бажання створити родину у віці 23-25 років.

Найнижчі показники спостерігаються за когнітивним (74% і 68% відповідно) та поведінковим компонентами (76% і 70% відповідно). Це свідчить про те, що частина старшокласників має недостатні знання про рольові функції у шлюбі, розподіл обов'язків і прав партнерів, а також не володіє достатніми практичними навичками взаємодії у конфліктних ситуаціях та управлінні сімейним бюджетом. У хлопців ці показники нижчі, ніж у дівчат, що може бути пов'язано з меншим залученням у процеси обговорення сімейних цінностей та моделей взаємодії у батьківських родин.

Інтегральний рівень готовності до сімейного життя у дівчат становить 78%, що відповідає високому рівню, тоді як у хлопців – 72 %, що відповідає

середньому рівню сформованості. Загалом це свідчить про те, що більшість респондентів мають позитивне ставлення до інституту шлюбу, усвідомлюють його значення і готові брати на себе відповідальність за майбутню сім'ю. Однак наявні прогалини у когнітивному та поведінковому компонентах можуть стати перешкодою у побудові гармонійних подружніх стосунків без додаткової підготовки та просвітницької роботи (див. рис. 2.3).

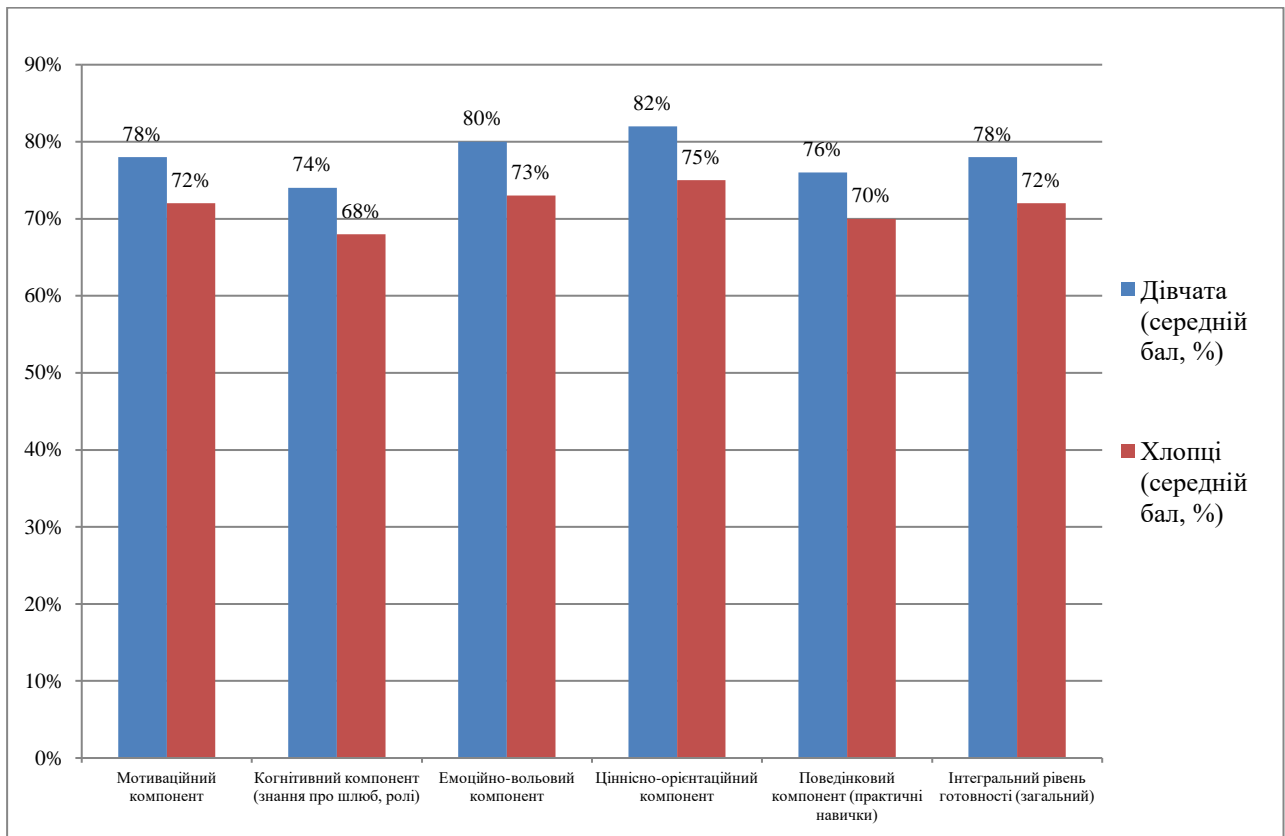

Рисунок 2.3 – Діагностика компонентів готовності до сімейного життя за методикою І. Юнда

Результати діагностики за методикою І. Юнда підтверджують висновки попередніх методик, зокрема анкети А. Вовк та опитувальника Дж. Бурі стосовно того, що родинне середовище й ціннісні орієнтації, засвоєні в батьківській сім'ї, є визначальними чинниками формування психологічної готовності старшокласників до створення власної родини.

Для більш глибокого вивчення уявлень старшокласників про майбутні подружні ролі та очікування від партнера було використано опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі», в адаптації М. Мушкевич, Р. Федоренко, Т. Дучимінської, Л. Магдисюк. Методика дозволила визначити

ступінь сформованості уявлень респондентів щодо ролей, які вони готові виконувати у майбутній сім'ї, а також виявити очікування стосовно ролей партнера. Середні бали за кожною сферою рольових очікувань та домагань подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Середні бали за сферами рольових очікувань і домагань у шлюбі

Сфера подружніх ролей	Дівчата (середній бал, %)	Хлопці (середній бал, %)
Домашньо-побутова сфера	74 %	65 %
Виховання дітей	80 %	72 %
Емоційно-психологічна сфера	82 %	75 %
Соціально-активна сфера	76 %	70 %
Інтимно-сексуальна сфера	78 %	73 %
Загальний показник рольових очікувань	78 %	71 %

Результати показали, що у більшості респондентів сформовані позитивні уявлення про необхідність гармонійного розподілу ролей у майбутній сім'ї. Водночас, існують суттєві відмінності між дівчатами і хлопцями, а також між різними сферами подружніх ролей.

Найвищі показники зафіксовано в емоційно-психологічній сфері (82% у дівчат та 75% у хлопців). Це свідчить про те, що більшість старшокласників усвідомлюють важливість емоційної підтримки, взаємної турботи та моральної близькості у шлюбі. Цей результат узгоджується з даними анкети А. Вовк і методики І. Юнда, де також виявлено високу значущість емоційно-підтримувальних стосунків.

Досить високі показники спостерігаються у сфері виховання дітей (80% у дівчат і 72% у хлопців), що свідчить про наявність у респондентів усвідомлення відповідальності за майбутнє батьківство. Водночас, дівчата частіше готові брати на себе більшу частину обов'язків із догляду за дітьми, тоді як хлопці частіше орієнтуються на партнерський розподіл функцій або очікують більшої участі майбутньої дружини у цій сфері.

Нижчі результати спостерігаються в домашньо-побутовій сфері (74% у дівчат і 65% у хлопців). Частина респондентів, особливо хлопців, вважає, що

основна відповідальність за ведення домашнього господарства лежить на жінці, що може свідчити про збереження традиційних уявлень у цій сфері.

У соціально-активній сфері (76% у дівчат і 70% у хлопців) більшість учнів підтримують ідею необхідності розвитку кар'єри обох партнерів. Проте хлопці частіше очікують, що кар'єрні досягнення партнера не повинні заважати сімейному життю, тоді як дівчата більшою мірою схильні підтримувати професійні інтереси чоловіка.

Інтимно-сексуальна сфера має досить високі показники (78% у дівчат і 73% у хлопців), що свідчить про сформованість уявлень про важливість гармонійності і взаємоповаги у цій сфері подружніх стосунків.

Загальний показник рольових очікувань і домагань становить 78% у дівчат і 71% у хлопців, що свідчить про достатній рівень усвідомлення власних і партнерських ролей у шлюбі. Дівчата у середньому демонструють більш виражену готовність до партнерського розподілу ролей та більшу орієнтацію на рівноправність у сім'ї, тоді як хлопці в окремих сферах (домашньо-побутовій і вихованні дітей) зберігають більш традиційні установки (див. рис. 2.4).

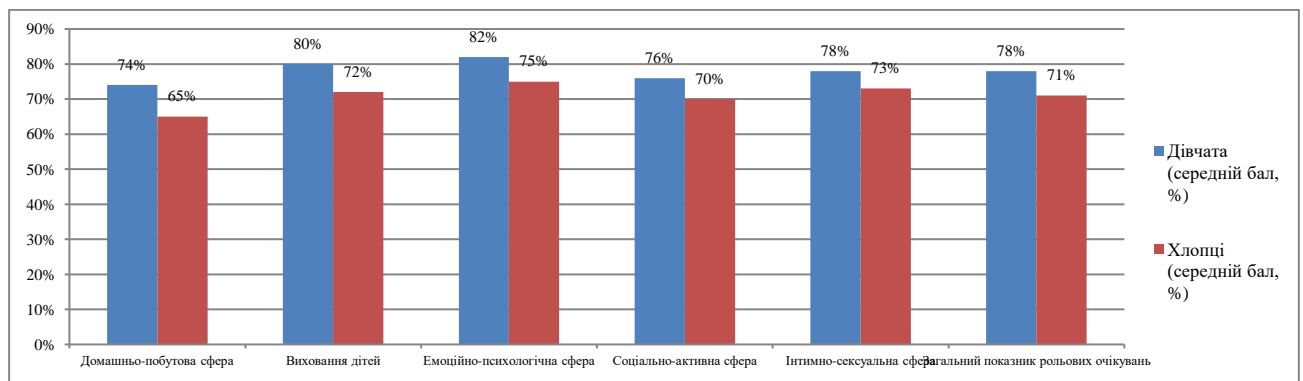

Рисунок 2.4 – Розподіл діагностики за сферами рольових очікувань і домагань у шлюбі

Отримані результати підтверджують, що рівень готовності до виконання подружніх ролей є тісно пов'язаним із ціннісними орієнтаціями і досвідом взаємодії у батьківській сім'ї. Старшокласники, які виховувалися в демократичних, емоційно підтримувальних родин, частіше орієнтовані на партнерську модель взаємин у шлюбі.

Таким чином, застосування опитувальника рольових очікувань і домагань дозволило виявити як сильні сторони уявлень старшокласників про майбутні сімейні ролі (емоційна підтримка, виховання дітей), так і сфери, що потребують просвітницької роботи (розподіл побутових обов'язків, розвиток партнерського підходу у побутовій сфері).

2.4 Аналіз взаємозв'язку між особливостями батьківської сім'ї та рівнем сформованості готовності до сімейного життя

Для комплексного розуміння рівня та особливостей психологічної готовності старшокласників до майбутнього сімейного життя було проведено узагальнюючий порівняльний аналіз результатів за п'ятьма діагностичними методиками, які використовувалися у нашій роботі. Узагальнені дані представлено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Порівняльні середні показники за всіма методиками у розрізі гендерних відмінностей

Методика / Показники	Дівчата (%)	Хлопці (%)
Анкета А. Вовк – інтегральний рівень психологічної готовності до шлюбу	82 %	75 %
Опитувальник Дж. Бурі – переважання авторитетного стилю виховання (за відсотком вибору)	70 %	63 %
Методика М. Рокича – домінування сімейних та гуманістичних цінностей у термінальних та інструментальних	78 %	72 %
Тест-карта І. Юнда – інтегральний рівень готовності до сімейного життя	78 %	72 %
Опитувальник рольових очікувань і домагань (РОД) – загальний показник	78 %	71 %

Отримані результати свідчать про те, що у більшості старшокласників сформовано достатній рівень психологічної готовності до майбутнього сімейного життя, однак простежуються гендерні відмінності та специфічні проблемні зони.

Дівчата переважно мають більш високі показники за всіма методиками (на 5-7% вище, ніж хлопці). Це особливо помітно в ціннісно-мотиваційній сфері

(методика М. Рокича) та емоційно-вольовому компоненті (методика І. Юнда). Дівчата більше орієнтовані на сімейні цінності, відповідальність за майбутню родину та партнерську модель стосунків, тоді як хлопці більш акцентують на матеріальному забезпеченні сім'ї і в окремих випадках зберігають традиційні уявлення про ролі в шлюбі (результати РОД).

Результати опитувальника Дж. Бурі показали, що більшість респондентів виховувалися у сім'ях з переважанням авторитетного стилю виховання (70% дівчат і 63% хлопців), що пов'язано з більшою емоційною стабільністю та вищим рівнем впевненості у майбутніх шлюбних ролях. Водночас, частина респондентів відзначала наявність гіперопіки або жорстких авторитарних практик, що може знижувати готовність до рівноправного партнерства у майбутній родині.

За методикою М. Рокича виявлено домінування сімейних і гуманістичних цінностей у перших п'яти термінальних та інструментальних цінностях (78% у дівчат і 72% у хлопців). Це підтверджує, що більшість старшокласників орієнтовані на побудову гармонійних стосунків, любов і взаємопідтримку. Проте у хлопців більш виражена орієнтація на матеріальну стабільність як основу сімейного благополуччя.

Інтегральні показники за тест-картою І. Юнда та анкетуванням А. Вовк підтверджують, що загальний рівень психологічної готовності до шлюбу у дівчат є високим (82% і 78%), а у хлопців – середнім або достатнім (75% і 72%). Основні труднощі пов'язані з когнітивним компонентом (знання про шлюб і розподіл ролей) та поведінковими навичками (уміння вирішувати конфлікти, домовлятися).

Результати опитувальника «РОД» показали, що більшість респондентів орієнтуються на партнерську модель сім'ї (78% дівчат і 71% хлопців). Проте у домашньо-побутовій сфері частина хлопців (близько 35%) демонструє збереження традиційних поглядів, очікуючи, що більшість обов'язків із ведення господарства покладатиметься на жінку.

Комплексний аналіз дозволяє стверджувати, що старшокласники загалом орієнтовані на створення власної сім'ї та мають базовий рівень особистісної зрілості для цього. Найбільш сформованими є ціннісно-мотиваційний та емоційно-вольовий компоненти, тоді як когнітивна та поведінкова сфери потребують додаткового розвитку. Значущим чинником формування готовності є батьківська сім'я, яка закладає уявлення про ролі у шлюбі, систему цінностей та рівень відповідальності.

Також з метою перевірки гіпотези дослідження було проведено кореляційний аналіз, який дозволив виявити взаємозв'язки між особливостями психологічного середовища у батьківській сім'ї та рівнем психологічної готовності старшокласників до створення власної родини. Для аналізу було використано коефіцієнт кореляції Пірсона (r), що відображає силу і напрямок зв'язку між змінними. Зіставлені інтегральні показники за методиками представлені у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 – Кореляційні зв'язки між особливостями сімейного середовища і рівнем психологічної готовності до шлюбу

Показники взаємозв'язків	r	p
Авторитетний стиль виховання (Дж. Бурі) ↔ Інтегральний рівень готовності (А. Вовк)	0,62	$p < 0,01$
Авторитетний стиль виховання ↔ Цінності сім'ї та гуманізму (М. Рокич)	0,59	$p < 0,01$
Авторитетний стиль виховання ↔ Емоційно-вольовий компонент (І. Юнда)	0,57	$p < 0,01$
Авторитарність ↔ Рольові очікування та домагання (РОД)	-0,48	$p < 0,05$
Гіперопіка ↔ Когнітивний компонент (І. Юнда)	-0,44	$p < 0,05$
Цінності сім'ї та гуманізму (М. Рокич) ↔ Інтегральний рівень готовності (А. Вовк)	0,66	$p < 0,01$
Цінності сім'ї та гуманізму (М. Рокич) ↔ Рольові очікування та домагання (РОД)	0,60	$p < 0,01$
Емоційно-підтримувальне середовище (за Дж. Бурі) ↔ Поведінковий компонент (І. Юнда)	0,55	$p < 0,01$

Кореляційний аналіз показав наявність статистично значущих позитивних кореляцій між показниками сприятливого сімейного середовища та рівнем психологічної готовності до шлюбу.

Авторитетний стиль виховання у батьківській сім'ї суттєво пов'язаний з інтегральним рівнем психологічної готовності старшокласників ($r=0,62$; $p<0,01$). Це означає, що наявність у сім'ї емоційної підтримки, чіткого, але гнучкого контролю та конструктивної взаємодії з батьками сприяє більшій особистісній зрілості та готовності до створення власної родини.

Авторитетний стиль також позитивно корелює з орієнтацією на цінності сім'ї та гуманізму ($r=0,59$; $p<0,01$) і емоційно-вольовим компонентом готовності ($r=0,57$; $p<0,01$). Це свідчить про те, що виховання у демократичній родині закладає основу для розвитку емоційної стабільності та гуманістичних установок, необхідних для побудови гармонійних партнерських стосунків.

Водночас, авторитарний стиль виховання має негативний зв'язок із рольовими очікуваннями і домаганнями у шлюбі ($r=-0,48$; $p<0,05$), а гіперопіка негативно впливає на когнітивний компонент готовності ($r=-0,44$; $p<0,05$). Це вказує на те, що надмірна контрольованість і жорсткі вимоги у родині знижують усвідомлення ролей у шлюбі та здатність брати відповідальність за власну сім'ю.

Цінності сім'ї та гуманізму мають найсильніший позитивний зв'язок з інтегральним рівнем готовності за анкетую А. Вовк ($r=0,66$; $p<0,01$). Ті респонденти, для яких сімейні цінності займають провідне місце, виявляють вищу готовність до шлюбу. Також ці цінності позитивно корелюють із рольовими очікуваннями у шлюбі ($r=0,60$; $p<0,01$).

Виявлено позитивний зв'язок між емоційно-підтримувальним середовищем у батьківській родині та поведінковим компонентом готовності до шлюбу ($r=0,55$; $p<0,01$). Це означає, що ті учні, які мали змогу спостерігати приклад конструктивної взаємодії у батьків, краще володіють практичними навичками вирішення конфліктів і домовленостей у стосунках.

Таким чином, отримані результати повністю підтверджують висунуту гіпотезу дослідження, а саме, що сприятливе психологічне середовище в

батьківській сім'ї, яке характеризується емоційною підтримкою, конструктивною взаємодією між членами родини, чітким розподілом ролей та позитивним прикладом подружніх стосунків, сприяє формуванню в дітей високого рівня психологічної готовності до створення власної сім'ї. Дисфункціональна сімейна атмосфера, емоційна байдужість та надмірна контрольованість, навпаки, можуть перешкоджати формуванню такої готовності, що підтверджується негативними кореляційними зв'язками між авторитарністю, гіперопікою і показниками когнітивної та рольової готовності до шлюбу.

Отже, виявлені кореляційні зв'язки свідчать про визначальну роль родинного середовища у становленні психологічної готовності старшокласників до майбутнього сімейного життя. Це підтверджує доцільність цілеспрямованої роботи з підлітками і їхніми сім'ями щодо формування позитивного емоційного клімату і партнерських моделей взаємодії.

2.5 Практичні рекомендації для батьків щодо створення сприятливого сімейного середовища для формування дитини як майбутнього сім'янина

Формування особистості дитини у контексті майбутньої сімейної взаємодії є складним і багатовимірним процесом, що передбачає інтеграцію когнітивних, емоційних, соціальних та моральних аспектів розвитку. Наукові дослідження у сфері психології розвитку та сімейної психології свідчать, що саме сімейне середовище виступає основним контекстом соціалізації, в якому дитина набуває базових навичок взаємодії, формує власну систему цінностей та моральних установок, а також розвиває емоційні та комунікативні компетенції, які необхідні для ефективного функціонування у майбутніх сімейних відносинах. Доцільно зауважити, що одним із головних завдань батьків є створення стабільного, передбачуваного і, водночас, підтримуючого середовища, що сприяє цілісному розвитку дитини як потенційного сім'янина.

Варто звернути увагу на формування позитивного емоційного клімату в сім'ї. Емоційний клімат визначається як інтегративна характеристика міжособистісних стосунків, яка проявляється у відчутті безпеки, прийняття та підтримки всередині родини. Власне позитивний емоційний клімат сприяє розвитку у дітей високого рівня емоційної стабільності, самоповаги та емпатії, що є важливими компонентами майбутньої здатності до побудови здорових партнерських стосунків. Ефективною стратегією в цьому контексті є усвідомлена демонстрація батьківських емоційних реакцій, що слугує моделлю для дитини. Діти, спостерігаючи за тим, як батьки конструктивно проявляють власні емоції, поступово опановують навички регуляції внутрішнього стану, адаптивного реагування на стресові ситуації та формують уявлення про прийнятні форми міжособистісної взаємодії.

Водночас, важливим компонентом підготовки дитини до майбутніх сімейних ролей є розвиток комунікативної компетентності. Комунікація виступає не лише засобом обміну інформацією, а й механізмом формування міжособистісних зв'язків, здатності до співпраці та вирішення конфліктів. Наукові дослідження підкреслюють, що ефективна комунікація у сім'ї формується за умов систематичного навчання дітей активному слуханню, умінню аргументовано висловлювати власні думки та адекватно реагувати на позиції інших членів родини [34, с. 67]. Практичне втілення цих принципів передбачає створення умов для щоденного, регулярного діалогу, у якому дитина відчуває значущість власної думки. Важливо, щоб батьки демонстрували конструктивні способи вирішення конфліктів у реальному часі, моделюючи поведінку, що характеризується спокоєм, терпимістю та готовністю до компромісу. Відомо, що спостереження за такими моделями формує у дитини базові стратегії адаптивної соціальної взаємодії, які згодом переносяться у партнерські відносини у дорослому житті.

Не менш важливим аспектом є формування ціннісних орієнтацій та моральних установок. Цінності виступають як внутрішні регулятори поведінки та визначають, якими принципами дитина керуватиметься у взаємодії з іншими

людьми. Дослідження показують, що ціннісні орієнтації, які сформовані у дитинстві у рамках сімейного виховання, мають довгостроковий вплив на готовність до сімейного життя, здатність до відповідальності та партнерської взаємодії [59]. Виховання цінностей відбувається не лише через словесне пояснення, а й через приклад батьків. Спостереження за їхньою поведінкою у повсякденних ситуаціях дає дитині можливість усвідомити значення принципів взаємоповаги, взаємодопомоги, справедливості та відповідальності. Ефективними є бесіди на основі реальних або казкових ситуацій, в яких демонструється моральний вибір і наслідки певного рішення, а також залучення дитини до соціально значущої діяльності, що розвиває почуття соціальної відповідальності.

Формування автономії та самостійності також є невід'ємним аспектом підготовки дитини до майбутньої сімейної ролі. Здатність до самостійного прийняття рішень у дитинстві корелює з високим рівнем адаптивності, внутрішньої мотивації та готовності брати відповідальність у дорослому житті. Батьки, надаючи дитині можливість самостійно обирати види діяльності, планувати розпорядок дня, визначати пріоритети, сприяють розвитку компетентності та самовпевненості. Важливо, щоб дитина відчувала підтримку у процесі прийняття рішень, при цьому її помилки розглядалися як природна частина навчання, а не як підстава для критики чи покарання. Такий підхід дозволяє формувати у дітей навички відповідальної поведінки та усвідомлення наслідків власних дій, що є базовими для якісних майбутніх сімейних взаємин.

Конфлікти в сім'ї є природним і неминучим явищем, і дитина, яка спостерігає конструктивне вирішення суперечок, формує власні моделі поведінки, що здатні до компромісу та емпатії. Наукові дослідження демонструють, що способи вирішення конфліктів, які використовують батьки, істотно впливають на формування емоційної та соціальної компетентності дитини [42]. Ефективним є використання стратегій, що передбачають висловлення власних почуттів через «Я-повідомлення», обговорення проблем у спокійному тоні, спільний аналіз наслідків поведінки. Дитина, яка регулярно

спостерігає такі моделі, засвоює навички емоційної регуляції та вміння шукати взаємовигідні рішення у конфліктних ситуаціях, що є ключовими у партнерських стосунках.

Варто зазначити, що стабільність та передбачуваність сімейного середовища виступають ще одним важливим чинником розвитку дитини. Дослідження в галузі психодинамічної та когнітивної психології підтверджують, що передбачувана структура родини забезпечує дитині відчуття безпеки, що сприяє розвитку впевненості у власних можливостях та соціальної компетентності [29, с. 78]. Чіткі правила, узгоджені між батьками підходи до виховання, регулярні ритуали сімейної взаємодії – усе це формує у дітей відчуття стабільності та приналежності, що є необхідними передумовами для майбутньої ефективної взаємодії у власній родині.

Важливим аспектом є розвиток емоційної та соціальної компетентності, що дозволяє дитині усвідомлювати власні емоції, розпізнавати почуття інших, адекватно регулювати свої реакції та будувати гармонійні міжособистісні відносини. Діти, які мають можливість відпрацьовувати соціальні навички у сімейному середовищі, у подальшому більш успішно інтегруються у соціальні групи, вміють співпрацювати та демонструють високу здатність до співпереживання. Практичним втіленням цього підходу є інтерактивне обговорення сімейних ситуацій, рольові ігри, в яких дитина моделює різні соціальні сценарії, та аналіз поведінки у реальних ситуаціях з метою формування саморефлексії.

Сприяння розвитку інтересів та здібностей дитини є ще одним критично важливим чинником. Індивідуалізація підходу до виховання формує у дітей позитивне самосприйняття, внутрішню мотивацію та впевненість у власних силах, що безпосередньо впливає на їхню здатність будувати партнерські стосунки у майбутньому. Підтримка батьками інтересів дитини, надання ресурсів та заохочення до розвитку здібностей сприяють формуванню самореалізації та соціальної активності, що є важливими компонентами підготовки до свідомого сімейного життя.

Формування навичок відповідальності та догляду за іншими членами родини також є важливим аспектом розвитку дитини як майбутнього сім'янина. Дослідження вказують на позитивний вплив раннього залучення дітей до побутових та соціальних обов'язків на формування відповідальної поведінки, емпатії та здатності до турботи про близьких [13]. Батьки можуть сприяти цьому через делегування посильних обов'язків, спільне виконання завдань та обговорення соціальних і моральних аспектів дій.

Розширюючи тему формування сприятливого сімейного середовища, необхідно звернути увагу також на аспекти міжпоколіннєвих взаємодій та ролі родинної історії у розвитку дитини. Психологічні дослідження доводять, що дитина активно моделює власну поведінку на основі спостереження за стосунками між різними поколіннями у сім'ї, включаючи не лише батьків, але й бабусь та дідусів [28, с. 66]. Відносини між поколіннями формують у дитини уявлення про норми взаємоповаги, підтримки та співпраці, а також розширюють розуміння соціальних ролей у сімейному колі. Батькам варто звертати увагу на позитивні приклади міжпоколіннєвої взаємодії, демонструючи дитині, що турбота та повага до старших членів родини є цінністю, яка підтримує стабільність і гармонію у сім'ї.

Не менш важливим є розвиток у дітей здатності до адаптивної гнучкості, що передбачає вміння пристосовуватися до змін, зберігаючи при цьому психологічну стабільність. Сім'ї, де дитина має можливість відчувати підтримку під час змін або непередбачуваних ситуацій, сприяють формуванню високої стресостійкості та внутрішньої упевненості. Практично це можна реалізувати через моделювання ситуацій зміни, наприклад, переїзд, зміна школи або розподіл обов'язків у сім'ї і спільний пошук конструктивних рішень. Батьки, демонструючи спокій та впевненість у подоланні труднощів, забезпечують дитині модель адаптивної поведінки, яка стане фундаментом для подальшої соціальної та емоційної компетентності.

Важливим аспектом є також формування у дитини почуття причетності та відповідальності за соціальні відносини поза сімейним колом. Соціалізація у

дитинстві не обмежується взаємодією з членами родини, оскільки вона включає контакти з ровесниками, участь у колективних заходах та соціальних проєктах. Позитивний досвід взаємодії з однолітками, де дитина вчиться вирішувати конфлікти, домовлятися і співпрацювати, значною мірою впливає на готовність до майбутніх партнерських стосунків. Тому батькам рекомендується активно залучати дітей до колективних видів діяльності, підтримувати залучення у гуртках, спортивних секціях та волонтерських ініціативах, а також обговорювати разом з дитиною соціальні ситуації, що виникають у її житті. Такі практики допомагають дитині усвідомити значення взаємоповаги, солідарності та відповідальності за інших, що є важливими компонентами майбутньої сімейної поведінки.

Не менш значущим чинником є розвиток у дитини здатності до саморегуляції та управління власною поведінкою. Варто вказати, що ефективна саморегуляція пов'язана з успішністю у міжособистісних відносинах та здатністю до конструктивної сімейної взаємодії. Батьки можуть сприяти цьому через створення умов для відпрацювання навичок планування, контролю емоцій та поведінкових реакцій, а також заохочення рефлексії щодо наслідків власних дій. Наприклад, обговорення результатів дій дитини після певного конфлікту або виконання завдання дозволяє їй усвідомити причинно-наслідкові зв'язки, оцінити ефективність власних стратегій та розробити більш адаптивні моделі поведінки.

Формування почуття вдячності та усвідомлення важливості взаємної підтримки у сім'ї також є вагомим компонентом підготовки дитини до майбутніх сімейних ролей. Практики, що спрямовані на розвиток вдячності, позитивно корелюють з емоційним благополуччям дитини, розвитком емпатії та здатності до альтруїстичної поведінки. Батьки можуть заохочувати дитину до вираження вдячності через спільні обговорення позитивних подій, щоденні ритуали подяки або письмові практики, такі як ведення щоденника вдячності. Такі стратегії сприяють формуванню у дітей соціальної чутливості, що є важливою передумовою для побудови гармонійних сімейних відносин у майбутньому.

Особливу увагу слід приділяти розвитку у дитини критичного мислення та здатності до аналізу соціальних і моральних ситуацій. Сучасні дослідження доводять, що здатність до рефлексії та критичного оцінювання інформації, отриманої від батьків, однолітків або зовнішніх джерел, формує у дитини автономну особистість, яка здатна до усвідомленого прийняття рішень у партнерських відносинах [18, с. 89]. Практично це може реалізовуватися через обговорення сімейних ситуацій, спільний аналіз казок або життєвих прикладів, де дитина пропонує власні варіанти розв'язання проблем, а батьки виступають модераторами, що направляють роздуми дитини без нав'язування готових рішень.

Не менш важливим аспектом є формування у дитини здорових моделей стосунків із тілесною та фізичною сферою. Позитивне ставлення до власного тіла, розвиток фізичної активності та навичок догляду за собою пов'язані із високим рівнем самоповаги та впевненості у соціальних взаємодіях. Батьки можуть підтримувати дитину у цьому аспекті через спільні фізичні активності, заохочення участі у спорті, навчання гігієнічних та доглядових навичок, а також через позитивні коментарі щодо досягнень та зусиль дитини, а не лише результатів. Такий підхід сприяє формуванню у дитини цілісного уявлення про себе, розвиток самоповаги та внутрішньої стабільності, що є надзвичайно важливим для майбутніх сімейних взаємин.

Важливо також розвивати у дитини здатність до ефективного управління стресом та негативними емоційними станами. Адже діти, які володіють ефективними стратегіями подолання стресу, демонструють вищу емоційну стійкість, кращу адаптацію до соціальних змін та більш конструктивну поведінку у міжособистісних взаємодіях. Батьки можуть підтримати цей процес, моделюючи ефективні способи зниження напруження, такі як дихальні вправи, релаксаційні практики, прогулянки на свіжому повітрі або спільне вирішення проблем, що виникають. Важливо, щоб дитина мала можливість обговорювати свої переживання та навчалася відокремлювати емоційні реакції від поведінкових рішень.

Не можна недооцінювати значення творчості та ігрової діяльності у формуванні майбутнього сім'янина. Творча активність сприяє розвитку креативного мислення, гнучкості у вирішенні проблем, а також формує здатність до спільної діяльності та співпраці. Батьки можуть інтегрувати ігрові та творчі практики у щоденне життя, заохочуючи дитину до спільного створення проєктів, рольових ігор або колективних заходів, що включають елементи співпраці, обговорення і прийняття спільних рішень. Такий підхід допомагає дитині розвивати навички комунікації, терпимості та взаємної підтримки, що є основою для побудови гармонійних сімейних стосунків у майбутньому.

Окремої уваги заслуговує питання формування у дитини відповідального ставлення до ресурсів та матеріальних благ сім'ї. Усвідомлене ставлення до матеріальних ресурсів, включаючи їхнє економне використання та планування, сприяє розвитку навичок відповідальності та розуміння взаємозалежності між членами родини. Батьки можуть залучати дитину до планування сімейного бюджету, обговорення витрат та заощаджень, що формує у неї базові фінансові навички та почуття відповідальності, які згодом переносяться у партнерські відносини у дорослому житті.

Таким чином, створення сприятливого сімейного середовища для формування дитини як майбутнього сім'янина є багаторівневим процесом, що охоплює емоційний, когнітивний, соціальний та моральний аспекти розвитку. Активна участь батьків у процесах формування емоційного клімату, розвитку комунікативної та соціальної компетентності, підтримки автономії та самостійності, формування ціннісних орієнтацій та моральних установок забезпечує високий рівень соціалізації, зменшує ризик розвитку психологічних труднощів і сприяє формуванню гармонійної особистості. Водночас, така особистість демонструє готовність до відповідальної, партнерської та конструктивної участі у майбутньому сімейному житті. Створення умов для розвитку емоційної стабільності, автономності, соціальної відповідальності та ціннісної орієнтованості дитини є науково обґрунтованою стратегією, яка

забезпечує основу для ефективної міжособистісної взаємодії та довготривалих сімейних зв'язків у дорослому житті.

Висновки до розділу

Проведене емпіричне дослідження дало змогу комплексно проаналізувати роль батьківської сім'ї у формуванні психологічної готовності старших підлітків до створення власної родини. Аналіз уявлень респондентів про характеристики батьківської сім'ї показав, що більшість підлітків виховуються у повних родинах із домінуванням авторитетного стилю виховання, який характеризується емоційною підтримкою, чітким, але гнучким контролем і партнерськими взаєминами між членами сім'ї. Водночас, було виявлено, що частина респондентів зазначала наявність у сімейному середовищі гіперопіки, надмірної контрольованості, емоційної байдужості або жорстких авторитарних практик, що негативно позначалося на формуванні їхньої особистісної зрілості та готовності до виконання майбутніх подружніх ролей.

Результати діагностики рівня психологічної готовності старших підлітків до сімейного життя продемонстрували достатній, проте нерівномірно сформований рівень цього утворення. Найвищі показники було зафіксовано серед ціннісно-мотиваційного та емоційно-вольового компонентів. Когнітивний і поведінковий компоненти виявилися менш сформованими, що свідчить про недостатні знання старшокласників особливостей шлюбно-сімейних ролей та недосконалість практичних навичок партнерської взаємодії. Зафіксовано статистично значущі гендерні відмінності: дівчата здебільшого мали вищі інтегральні показники готовності до шлюбу, більш зрілі ціннісні орієнтації та емоційне включення у майбутні партнерські стосунки.

Кореляційний аналіз результатів підтвердив, що сприятливе психологічне середовище у батьківській сім'ї є визначальним чинником формування високого рівня психологічної готовності до сімейного життя. Виявлено позитивні кореляції між авторитетним стилем виховання та інтегральним рівнем готовності

до шлюбу ($r=0,62$; $p<0,01$), ціннісними орієнтаціями важливості сім'ї ($r=0,59$; $p<0,01$), емоційно-вольовим компонентом готовності ($r=0,57$; $p<0,01$). Водночас, дисфункційні чинники сімейної атмосфери (авторитарність, гіперопіка, емоційна відстороненість) виявилися негативно пов'язаними із когнітивним і рольовим аспектами готовності до шлюбу ($r=-0,44$; $p<0,05$). Це повністю підтвердило гіпотезу дослідження, згідно з якою емоційна підтримка, конструктивна взаємодія між членами родини, чіткий розподіл ролей та позитивний приклад подружніх стосунків сприяють формуванню високого рівня психологічної готовності старшокласників до створення власної сім'ї.

На основі отриманих емпіричних даних було розроблено та змістовно наповнено практичні рекомендації для батьків щодо створення сприятливого сімейного середовища, що забезпечує комплексний розвиток дитини як майбутнього сім'янина. Ці рекомендації інтегрують науково обґрунтовані стратегії підтримки емоційної стабільності, розвитку соціальних і моральних компетентностей, формування автономності та відповідальності, а також стимулюють розвиток емпатії, креативності та здатності до конструктивної взаємодії з іншими членами родини.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-емпіричне дослідження проблеми впливу батьківської сім'ї на формування психологічної готовності старших підлітків до майбутнього сімейного життя дозволило глибоко осмислити як наукові підходи до аналізу феномена, так і виявити важливі емпіричні закономірності, які мають важливе прикладне і теоретичне значення.

У процесі реалізації завдань нашого дослідження було здійснено ґрунтовний аналіз сучасної наукової літератури з проблеми формування психологічної готовності дітей до шлюбно-сімейних стосунків. Встановлено, що психологічна готовність до майбутнього сімейного життя – це багатовимірне інтегральне утворення, що охоплює когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінково-діяльнісний компоненти. Визначено, що формування цієї готовності відбувається поступово, починаючи з раннього дитинства, а важливу роль у цьому процесі відіграє батьківська родина, яка виконує базові функції соціалізації, моделює приклади партнерських взаємин і впливає на становлення ціннісних орієнтацій особистості.

Також було з'ясовано психологічні чинники, що формуються у дитини в умовах функціональної або дисфункціональної батьківської сім'ї. Установлено, що в умовах конструктивного сімейного середовища, де панує емоційна підтримка, відкритість, взаємоповага та чіткий розподіл ролей, у дитини формуються здатність до партнерської взаємодії, готовність до відповідальності, адекватне ставлення до шлюбу. На противагу, дисфункціональні чинники (гіперопіка, емоційна відстороненість, авторитаризм, ігнорування, насильство) негативно впливають на уявлення про сім'ю, стосунки, знижують рівень емоційної зрілості та можуть стати перешкодою для формування стійкої готовності до побудови майбутнього гармонійного подружжя.

У рамках реалізації третього завдання були досліджені особливості сімейного виховання та стилів батьківської поведінки як головних чинників, що

впливають на рівень сформованості психологічної готовності до шлюбу. Аналіз показав, що найбільш сприятливим для формування психологічної зрілості підлітка є авторитетний стиль виховання, що поєднує чіткі правила із проявами тепла, прийняття та поваги до дитини. Виявлено, що саме цей стиль виховання корелює з високими показниками психологічної готовності до сімейного життя, тоді як авторитарний або ліберальний стиль значно знижують ці показники.

Реалізуючи практичне завдання, нами було проведено емпіричне дослідження, що охоплювало 54 учнів 10-11 класів Комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 2 Хмельницької міської ради». Результати засвідчили, що рівень психологічної готовності до шлюбу у старших підлітків безпосередньо пов'язаний із характеристиками їхніх батьківських родин. Виявлено, що учні, які мали досвід позитивного емоційного клімату в родині, партнерської взаємодії між батьками та стабільного виховного стилю, демонстрували вищу зрілість у питаннях сімейного життя, емоційно-поведінкову відповідальність, бажання створити власну родину в майбутньому. Проведений кореляційний аналіз статистично підтвердив взаємозв'язок між показниками психологічної готовності та стилями батьківського виховання, емоційним кліматом у родині та ціннісними орієнтаціями на сім'ю.

У межах реалізації четвертого завдання нашого дослідження було розроблено практичні рекомендації для батьків, спрямовані на створення сприятливого сімейного середовища, що забезпечує цілісний розвиток дитини як майбутнього сім'янина. Розроблені рекомендації ґрунтуються на результатах емпіричного дослідження та враховують комплексний вплив емоційного клімату в сім'ї, рівня комунікативної компетентності, розвитку ціннісних орієнтацій, здатності до саморегуляції та формування соціальної відповідальності дитини. Застосування запропонованих рекомендацій спрямоване на формування емоційної стабільності, розвиток партнерських навичок, емпатії, здатності до конструктивної взаємодії та усвідомленої відповідальності, що створює міцну основу для майбутніх сімейних взаємин. Реалізація цього завдання дозволила систематизувати практичні науково обґрунтовані стратегії, які можуть бути

ефективно використані батьками для підтримки цілісного і гармонійного розвитку дитини.

Таким чином, результати дослідження повністю підтвердили його основну гіпотезу: гармонійна (функціональна) модель батьківської сім'ї створює сприятливе середовище для забезпечення формування майбутнього сім'янина, тоді як дисфункціональна сім'я здатна негативно впливати на становлення психологічної готовності дітей до майбутнього сімейного життя.

У контексті проведеного дослідження перспективи подальших наукових розвідок охоплюють широкий спектр напрямів, серед яких особливу актуальність набуває поглиблене вивчення гендерних відмінностей у психологічній готовності до сімейного життя, аналіз впливу сучасного медіапростору (зокрема соціальних мереж, блогерського контенту та мас-медіа) на формування уявлень про шлюб і сімейні ролі, а також розробка й апробація корекційно-розвивальних програм для підлітків із досвідом дисфункціонального сімейного виховання. Перспективним є також дослідження впливу типів сімейного середовища на ціннісні орієнтації та уявлення щодо майбутньої сім'ї, застосування лонгитюдного підходу для простеження динаміки становлення готовності до шлюбу з підліткового до дорослого віку, аналіз ролі освітніх інституцій у формуванні відповідального ставлення до сімейного життя, а також проведення порівняльних міжкультурних досліджень, які дозволять виявити універсальні й специфічні аспекти підготовки молоді до шлюбу в різних соціокультурних контекстах. Реалізація цих напрямів сприятиме поглибленню наукових уявлень про чинники становлення готовності до сімейного життя та вдосконаленню практичних заходів психолого-педагогічної підтримки молоді.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Алексеєнко Т. Ф. Готовність батьків до виховання дитини. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 4. С. 37–42.
2. Алексеєнко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05; 13.00.07. Київ, 2017. 573 с.
3. Байер О. О., Глушко О. І. Актуальні питання психології сім'ї. Дніпро: РВВ ДНУ, 2020. 44 с.
4. Бацилева О. В., Астахов В. М., Пузь І. В. Дослідження психологічних аспектів готовності до шлюбу сучасної молоді. *Psychological Journal*. 2019. 5. С. 64–83. URL:<https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1307/1/711-Article%20Text%20910-1-10-20191104.pdf> (дата звернення: 21.07.2025).
5. Бех І. Д. Особистість народжується в сім'ї. *Початкова школа*, 2002. № 2. С. 12–15.
6. Божович Л. І. Особистість і її формування в дитячому віці. Херсон, 2009. 400 с.
7. Бойд К. Мислення чоловіків і жінок : когнітивні відмінності. Харків: Віват, 2020. 240 с.
8. Бондарєва Д. А. Розвиток психологічної готовності осіб юнацького віку до сімейного життя : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра : спец. 053 психологія. Суми : Сумський державний університет, 2023. 73 с.
9. Булгакова О. Ю., Азаркіна О. В. Теоретичні основи вивчення дитячо-батьківських стосунків у психологічних дослідженнях. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2020. № 3. С. 100–104.
10. Буленко Т. В. Особливості формування психологічної готовності до сімейного життя студентської молоді : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1995. 24 с.

11. Бусел В. Великий тлумачний словник української мови. Ірпінь : Перун, 2005. 1324 с
12. Василенко Л. П., Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. 3-тє вид., перероб., доповн. Київ: ВЦ «Академія», 2017. 368 с.
13. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та юнацького віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2005. 180 с.
14. Вовк А. І. Роль закладу вищої освіти у підготовці студентської молоді до сімейного життя. *Проблеми та стратегії розвитку педагогічної та психологічної освіти в Україні та країнах ЄС : збірник тез наук-метод. доп.* (м. Рига, Латвійська Республіка, 19 грудня 2022 р. – 29 січня 2023 р.). С. 14–19.
15. Вовк А. І. Роль сім'ї у розвитку шлюбного потенціалу дитини: науковий журнал з соціології та психології. *Габітус*. 2022. № 34. С. 64–69.
16. Вовк А., Потапчук Є. Готовність до шлюбу як багатогранний процес. *Формування особистості сучасного фахівця як суб'єкта самотворення в умовах освітнього простору: матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Хмельницький, 28 листопада 2024 р.) Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2024. С. 53–56.
17. Главацька О. Л. Вплив батьківської сім'ї на гендерну соціалізацію сучасної молоді. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. № 1. С. 55–59.
18. Горецька О. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта». Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2015. 216 с.
19. Грітчина А. І. Підготовка юнаків шкіл-інтернатів до виконання соціальної ролі «сім'янин». Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів: теорія і практика : колективна монографія. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. 362 с.
20. Грітчина А. І. Сучасні підходи до розуміння феномену соціальна роль сім'янина. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр.* Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2013. № 17 (1). С. 220–226.
21. Гусак Н. І. Оптимум об'єктивних і суб'єктивних умов успішності підготовки юнаків старшокласників до створення сім'ї і сімейного життя.

Педагогічне і психологічне формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Київ-Запоріжжя, 2002. № 26. С. 139–144.

22. Гусак Н. І. Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Харків, 2005. 222 с.

23. Демидова Т. А. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. 24 с.

24. Денисенко А. О. Психологічна готовність старших підлітків та юнацтва до подружніх взаємовідносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Одеса, 2003. 173 с.

25. Долінська Л., Демидова Т. Проблеми підготовки молоді до сімейного життя. *Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України.* Київ, 2001. Т. 3. С. 73–76.

26. Дьоміна Г. А. Психологічні особливості готовності до шлюбу сучасної молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології.* 2019. № 1. С. 95–105.

27. Заболотна Т. М. Підготовка студентської молоді до сімейного життя як запорука утвердження інституту сім'ї. *Вісник Сумського нац. аграрного ін-ту.* 2014. № 8. С. 212–15.

28. Зайцева З. Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини. *Соціальна підтримка молоді сім'ї.* Київ : Академпрес, 1994. С. 13–16.

29. Захарченко В. Г. Готовність молоді до сімейного життя (соціально психологічний аспект). *Психологія. Збірник наукових праць.* 2004. №24. С.41–48.

30. Карасевич А. П. Формування готовності студентської молоді до створення сім'ї: дис. канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2009. 228 с.

31. Карпенко Є. В. Основи психотренінгу: навч. посібник. Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка, 2015. 78 с.

32. Карпова Д. Є. Психологічні умови формування уявлень про сімейні ролі у студентської молоді : дис. ... д-ра філософії: 053 Психологія. Хмельницький, 2021. 218 с.

33. Карпова Д. Є. Соціально-психологічні чинники, що сприяють усвідомленню молоддю сімейних ролей. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 5. С. 109–113.

34. Карпушевська Л. Р. Виховуємо чоловіків і жінок: психолого-педагогічний супровід виховання статевої культури старшокласників. Харків: «Основа», 2014. 96 с.

35. Козловська Е. В. Психологічна готовність молодого подружжя до гармонізації стосунків : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ. 2011. 208 с.

36. Кравець В. П. Психологія сімейного життя: навч. посібник. Тернопіль. 1995. 696 с.

37. Крупник І. Батьківська модель родини в аспекті її впливу на формування уявлень про майбутнє сімейне життя. *Освіта регіону*. 2013. № 3. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1129> (дата звернення: 10.05.2025).

38. Кучманіч І. М. Психологія сім'ї : навч.-метод. посібник. Миколаїв : Іліон, 2018. 208 с.

39. Магдисюк Л. І., Цесля Т. І. Фактори, що обумовлюють психологічну готовність молоді до шлюбно-сімейних відносин. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*. 2020. № 52. С. 67–70.

40. Макаров В. І. Формування моральних засад сімейного життя в учнівській молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01. Київ, 1993. 21 с.

41. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. Київ: Педагогічна думка. 2012. 112 с.

42. Мороз Л. І. Особливості прояву ціннісних орієнтацій у міжстатевій поведінці молоді раннього юнацького віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 1993. 19 с.

43. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молоді сім'ї: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 235 с.

44. Помиткіна Л. В., Злагодух В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н. І. Психологія сім'ї: навч. посібник. Київ : Вид-во Нац. авіац. Ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
45. Постовий В. Г. Сучасна сім'я і її педагогіка. Київ : Освіта, 1994. 208 с.
46. Потапчук Є. М. Психологічна діагностика шлюбного потенціалу та міжособистісної сумісності з партнером: довідник сімейного психолога. Хмельницький: Видавництво «PolyLux design & print», 2020. 36 с.
47. Потапчук Є. М., Одукалець А. Стиль батьківського виховання як чинник соціалізації до сімейних ролей с. 38–45.
48. Потапчук Є. М., Одукалець А. Стиль батьківського виховання як чинник соціалізації до сімейних ролей. Формування уявлень про модель сім'ї як чинник особистісної готовності до подружнього життя у старшому підлітковому віці. Психологічні травелоги, 2025. № 4. С. 129–136.
49. Потапчук Є. М., Балуківа А. І. Чинники міжособистісної сумісності майбутніх шлюбних партнерів. *Габітус*. 2021. № 24. С. 167–171.
50. Потапчук Є. М., Вовк А. І. Методичні основи тренінгово-розвивальної програми з підготовки до шлюбу: структура та зміст. *Наукові перспективи*. 2024. № 11 (53). С. 1530–1542.
51. Потапчук Є. М., Карпова Є. М. Теоретичний аналіз психологічної структури уявлень молоді про сімейні ролі. *Психологічні травелоги*. 2021. № 1. С. 15–29.
52. Потапчук Н. Д., Карпова Д. Є. Вплив батьківської сім'ї на формування дитини як майбутнього сім'янина. *Габітус*. 2023. № 45. С. 254–258. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/45-2023/42.pdf> (дата звернення: 16.03.2025).
53. Потапчук Н. Д., Карпова Д. Є. Формування майбутнього сім'янина як психологічна проблема. *Габітус*. 2022. № 40. С. 183–188. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/40-2022/30.pdf> (дата звернення: 18.04.2025).
54. Седих К. В. Психологія сім'ї: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2015. 92 с.
55. Семиченко В. А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: навч. посібник. Київ : Веселка, 1998. 214 с.

56. Склярчук А. В. Проблемна сім'я як середовище соціалізації дитини : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 272 с.
57. Сосніхіна С. Є. Психологічний аналіз сучасних шлюбно-сімейних стосунків студентської сім'ї. *Вісник Харківського Національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2016. № 52. С. 134–142.
58. Степаненко Л. В. Особливості уявлень юнаків та дівчат про майбутніх шлюбних партнерів. *Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід: матеріали II Міжнародн. наук.-практ. конф., (Харків, 23–24 жовтня 2015 року)*. Харків: Вид-во «Діса плюс», 2015. 348 с.
59. Столярчук О. Я. Психологія сучасної сім'ї. Навчальний посібник. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
60. Строкач Л. М., Захарчук Т. П. Вплив батьківської сім'ї на формування статево-рольових установок і уявлень старшокласників про майбутнє сімейне життя. *Психологічний часопис*. 2015. № 1 (1). С. 92–97.
61. Ушакова І. М. Психологія сім'ї: курс лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2017. 83 с.
62. Фоменко К. І. Математичні методи у психології: можливості розрахунків у Statistica : навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2017. 86 с.
63. Фомічова В. М. Уявлення молоді про чинники щасливого подружнього життя. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Київ, 2015. № 2 (27). С. 90–96.
64. Хавула Р. М. Особливості психологічної готовності юнаків до батьківства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2014. 23 с.
65. Хархан Г. Підготовка старшокласників до сімейного життя: тренінги. Київ: Видавнича група «Шкільний світ», 2015. 136 с.
66. Чанцева-Коваленко О. М. Гармонійні стосунки батьків як чинник особистісного розвитку дитини : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01. Київ, 2016. 273 с.

67. Шалімова І. Н. Морально-етична підготовка старшокласників до сімейного життя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія». Київ, 1997. 24 с.

68. Шевченко С. С. Бочаріна Н. О. Психологічна готовність до створення сім'ї як головна умова стабільного шлюбу. *Наукові перспективи*. Київ, 2023. №11 (41). С. 1360–1369.

69. Ярушак М. Вплив батьківської сім'ї на позиції молоді на відношення до шлюбу. *Молодь і ринок*. 2010. № 6. С. 117–121.

70. Яценко Л. В. Готовність старшокласників до виконання сімейних ролей чоловіка і дружини. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць*. № 48. Умань, 2014. С. 169–174.

71. Яценко Л. В. Педагогічні умови підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Переяслав-Хмельницький, 2006. 196 с.

72. Bowlby J. *A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory*. Routledge. London. 1988. 180 p.

73. Crano W., Aronoff J. A Cross-cultural study of expressive and instrumental role complementarity in the family. *American Sociological Review*. 1998. Vol. 43. P. 463–471.

74. Gottman J., Gottman, J. S., Abrams D., Abrams R. C. *The man's guide to women*. New York: Rodale. 2016. 224 p.